

Rafał Leśkiewicz

Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu (1946–1955)

Sądownictwo wojskowe w pierwszych latach Polski Ludowej stanowiło według słów Jerzego Paśnika „obieg zamknięty”¹. Wymiar sprawiedliwości był swoistym monolitem istniejącym tylko po to, by skutecznie eliminować wszelkie przejawy działalności antypaństwowej, a ściślej: antykomunistycznej.

Tuż po zakończeniu działań wojennych zaczęto tworzyć w Wielkopolsce sieć organów wymiaru sprawiedliwości, wykorzystując do tego prawników ocalałych z wojennej zawieruchy². Obok organów powszechnego wymiaru sprawiedliwości³ zbudowano sieć sądów wojskowych, z których szczególnie jeden – Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (dalej: WSR w Poznaniu) – zapisał krwawą kartę w powojennej historii Wielkopolski.

20 marca 1946 r. rozpoczął działalność Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu⁴. Powstał on w wyniku przejęcia części kompetencji od Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu. W oparciu o rozkaz nr 023/Org. z 20 stycznia 1946 r.⁵ i powołując się na art. 17 dekretu Prawo o ustroju sądów wojskowych i prokuratury wojskowej

---

¹ J. Paśnik, *Obieg zamknięty. Sądy wojskowe w latach 1944–1949*, „Prawo i Życie” 1989, nr 21.

² Dla przykładu: tuż po zakończeniu działań wojennych w Wielkopolsce przebywało około 250 adwokatów. Do 1958 r. ich liczba uległa bez mała podwojeniu i wynosiła 440 osób, z czego 182 pracowały w samym mieście Poznaniu (Archiwum Państwowe w Poznaniu – dalej: APP, KW PZPR w Poznaniu, 3134, Protokół z posiedzenia Komisji KW PZPR ds. Wymiaru Sprawiedliwości, Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego z dnia 28 stycznia 1958 r., k. 73).

³ O tworzeniu wymiaru sprawiedliwości w Wielkopolsce zob. G. Jakubowski, *Sądownictwo powszechne w Polsce w latach 1944–1950*, Warszawa 2002, s. 118–120, a także: APP, KW PZPR w Poznaniu, 3155, Materiały dotyczące organów wymiaru sprawiedliwości i kontroli.

⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu (dalej: AIPN Po), Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu (dalej: WSR w Poznaniu), 398/1, Pismo do Najwyższego Sądu Wojskowego z dnia 1 kwietnia 1946 r., k. 1.

⁵ Rozkazem 023/Org z 20 stycznia 1946 r. powołano do życia wojskowe sądy rejonowe i określono zakres ich działania. Przedruk rozkazu znajdującego się w oryginale w Centralnym Archiwum Wojskowym opublikował M. Zaborski, *Oni skazywali na śmierć... Szkolenie sędziów wojskowych w Polsce w latach 1944–1956* [w:] *Skryte oblicze systemu komunistycznego. U źródeł zła*, red. R. Bäcker, Warszawa 1997, s. 142–145. Zob. także: *idem, Początki ludowego wymiaru sprawiedliwości w Łodzi – wybrane zagadnienia* [w:] *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi*, red. J. Wróbel, J. Żelazko, Warszawa 2004, s. 11–24.

Struktury

z 23 września 1944 r.⁶, minister obrony narodowej nakazał utworzenie tej nowej kategorii sądów wojskowych⁷.

WSR w Poznaniu obejmował zasięgiem swojego działania obszar województwa poznańskiego. Otrzymał uprawnienia do orzekania w sprawach osób cywilnych oskarżonych o przestępstwa przeciwko państwu⁸, jak również funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej, urzędów bezpieczeństwa, Straży Więziennej, żołnierzy Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Wojsk Ochrony Pogranicza (od 1949 r.).

W wyniku zmian administracyjnych kraju w 1950 r. powstało m.in. województwo zielonogórskie (28 czerwca 1950 r.). Z chwilą pojawienia się na mapie Polski nowego województwa sformowano także Wojskowy Sąd Rejonowy w Zielonej Górze, który przejął pod swoją jurysdykcję kilkanaście powiatów podlegających dotychczas WSR w Poznaniu⁹.

Organizacyjnie WSR w Poznaniu podlegał Dowództwu Okręgu Wojskowego nr III (dalej: OW III) z siedzibą w Poznaniu. Rozkaz ministra obrony narodowej nr 035/Org. z 4 marca 1949 r. wprowadził nowy podział kraju na okręgi wojskowe. Do końca kwietnia 1949 r. miały zostać sformowane: Okręg Wojskowy nr I z siedzibą w Warszawie, Okręg Wojskowy nr II z siedzibą w Bydgoszczy, Okręg Wojskowy nr IV (dalej: OW IV) z siedzibą we Wrocławiu oraz Okręg Wojskowy nr V z siedzibą w Krakowie. Okręg Wojskowy nr III zlikwidowano¹⁰. Zgodnie z przytoczonym rozkazem dowódca OW IV miał obowiązek do 31 maja 1949 r. rozformować Dowództwo OW III w Poznaniu i przejąć terytorium tego okręgu wraz z podległymi mu wszystkimi jednostkami organizacyjnymi, w tym także Wojskowym Sądem Rejonowym w Poznaniu¹¹. Na terenie okręgu najwyższą władzę sądową sprawował Wojskowy Sąd Okręgowy nr IV we Wrocławiu, a od 1 kwietnia 1954 r. Sąd Śląskiego Okręgu Wojskowego¹².

⁶ DzU 1944, nr 6, poz. 29.

⁷ W ostatnim czasie powstał obszerny artykuł na temat organizacji i obsady personalnej łódzkiego WSR (J. Żelazko, *Organizacja i obsada personalna Wojskowego Sądu Rejonowego w Łodzi*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1, s. 101–121).

⁸ W przypadku cywilów chodziło przede wszystkim o odpowiedzialność za przestępstwa kwalifikowane z kodeksu karnego Wojska Polskiego z 23 września 1944 – art. 85–88, Zbrodnie stanu (DzU 1944, nr 6, poz. 27), dekretu O ochronie państwa z 30 października 1944 r. (DzU 1944, nr 10, poz. 50) oraz dekretu O przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa z 16 listopada 1945 r. (DzU 1945, nr 53, poz. 300). Szerzej zob. m.in.: Z.A. Ziemia, *Prawo przeciwko społeczeństwu. Polskie prawo karne w latach 1944–1956*, Warszawa 1997; P. Kładocznny, *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956). Prawna analiza kategorii przestępstw przeciwko Państwu*, Warszawa 2004.

⁹ A. Kocharński, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 1, Warszawa 1996, s. 12–13, 15. WSR w Zielonej Górze rozpoczął działalność 11 IX 1950 r. Szerzej zob. AIPN Po, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Zielonej Górze* (dalej: WSR w Zielonej Górze), 401/1, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Zielonej Górze za miesiąc wrzesień 1950 r., k. 5.

¹⁰ P. Piotrowski, *Śląski Okręg Wojskowy. Przekształcenia organizacyjne 1945–1956*, Warszawa 2003, s. 101.

¹¹ Okręg Wojskowy nr IV obejmował województwa: wrocławskie, poznańskie, łódzkie oraz miasto wydzielone Łódź

¹² P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 236. Na temat Wojskowego Sądu Okręgowego nr IV we Wrocławiu pisał K. Szwarzyk, *Wojskowy Sąd Okręgowy IV w latach 1945–1954*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2000, nr 14, s. 103–120.

Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu...

WSR w Poznaniu sformowano w oparciu o etat 31/9. Zgodnie z nim w sądzie zatrudnionych miało być 11 oficerów, dwóch podoficerów oraz dwóch szeregowych, w sumie piętnaście osób. Skład ten uzupełniały trzy osoby spośród pracowników cywilnych. Pełna obsada WSR w Poznaniu powinna więc wynosić 18 osób¹³. Etat sądu był kilkakrotnie zmieniany, np. zarządzeniem organizacyjnym szefa Departamentu Służby Sprawiedliwości Ministerstwa Obrony Narodowej (dalej: DSS MON) nr 013 z 4 sierpnia 1950 r. WSR w Poznaniu przeniesiono z dniem 1 września 1950 r. z etatu nr 31/56 na etat 31/59. Skutkiem zmiany normatywnego stanu kadrowego było zmniejszenie się liczby osób zatrudnionych na stanowisku sekretarzy sądowych w stopniu oficerskim z trzech do dwóch¹⁴.

Powołaniu WSR w 1946 r. towarzyszył znaczny ruch kadrowy. Część sędziów i sekretarzy z Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu przeniesiono do WSR. Na podstawie rozkazu personalnego nr 105 z 19 lutego 1946 r. Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego zostali zwolnieni z dotychczasowych stanowisk i przeniesieni do WSR w Poznaniu następujący oficerowie: mjr Władysław Garnowski (prezes WSO w Poznaniu) na stanowisko szefa WSR, mjr Franciszek Szeliński na stanowisko zastępcy szefa, kpt. Jan Zaborowski i por. Alfons Banaszak na stanowiska sędziów, ppor. Edward Jęczmyk oraz st. sierż. Bolesław Kardasz na stanowiska asesorów¹⁵. Tym samym rozkazem personalnym mianowano sędzią ppor. Ignacego Leszczara, dotychczasowego starszego sekretarza Wojskowego Sądu Garnizonowego w Rzeszowie¹⁶. Oprócz nich kadre WSR uzupełniali: st. sierż. Józef Włodyka, który objął stanowisko kierownika sekretariatu, i st. sierż. Edward Pawlak – sekretarz¹⁷. Ponadto skład personalny nowo powstałego sądu uzupełniały dwie maszynistki kontraktowe: Leonia Kraft i Prakseda Ratajak¹⁸, pisarz kontraktowy: Władysław Partyka, kancelista: st. szer. Eugeniusz Oszust, a także ekspedytor: kpr. podchor. Antoni Arcimowicz.

Pierwszym szefem WSR został przedwojenny prawnik, mjr (potem ppłk) dr Władysław Garnowski¹⁹. Swoją funkcję sprawował do 23 listopada 1946 r., kiedy to

¹³ M. Zaborski, *Oni skazywali na śmierć...* (Rozkaz 023/Org. z dnia 20 stycznia 1946 r.), s. 144.

¹⁴ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/14, Pismo do prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego z dnia 14 września 1950 r., k. 81.

¹⁵ *Ibidem*, Wojskowy Sąd Okręgowy w Poznaniu (dalej: WSO w Poznaniu), 402/1, Rozkaz personalny nr 105 z dnia 19 lutego 1946 r. k. 9–12, 32. Zob. także: *ibidem*, 402/2, Pismo do szefa sztabu Okręgu Wojskowego nr III z dnia 13 marca 1946 r., k. 49–50.

¹⁶ *Ibidem*, 402/2, Pismo do szefa sztabu Okręgu Wojskowego nr III z dnia 14 marca 1946 r., k. 52.

¹⁷ *Ibidem*, 402/1, Rozkaz personalny nr 015 z dnia 5 marca 1946 r., k. 21–22.

¹⁸ Władysław Garnowski jeszcze jako prezes Wojskowego Sądu Okręgowego, ale przewidziany do objęcia stanowiska szefa WSR, wystąpił do szefa Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu (dalej: WUBP) z prośbą o przeprowadzenie wywiadów dotyczących obu kobiet, czy nie istnieją przeszkody w zatrudnieniu ich w nowo powstającym sądzie (AIPN Po, WSO w Poznaniu, 402/2, Pismo do WUBP w Poznaniu z dnia 4 marca 1946 r., k. 43).

¹⁹ Władysław Garnowski, ur. 25 XI 1898 r. w Komarnie w woj. lwowskim, absolwent Wydziału Prawa na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie (1920–1923), gdzie obronił doktorat. We wrześniu 1944 r. został powołany do służby wojskowej w Wydziale Sądownictwa Wojennego Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego. 9 października 1944 r. został powołany na stanowisko p.o. przewodniczącego Wojskowego Sądu Garnizonowego w Rzeszowie. Stąd już jako porucznik został przeniesiony na stanowisko p.o. szefa Wojskowego Sądu Garnizonowego w Warszawie. Przed objęciem stanowiska szefa WSR w Poznaniu był

na jego miejsce powołano mjr. Jana Zaborowskiego – pełniącego wcześniej obowiązki zastępcy szefa sądu²⁰. Na wakujące stanowisko zastępcy szefa zaproponowano kpt. Kazimierza Tasiemskiego, sędziego Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu delegowanego do pracy w poznańskim WSR.

Zgodnie z treścią pisma szefa DSS MON z 24 stycznia 1948 r. szefem WSR w Poznaniu mianowano mjr. dr. Mieczysława Janickiego²¹. Kierował on sądem przez prawie półtora roku, po czym zastąpił go w czerwcu 1949 r. przybyły z Olsztyna mjr Edward Kotkowski²². Kierował on WSR w Poznaniu ponad rok²³. Od 16 sierpnia

---

jeszcze szefem Wojskowego Sądu Okręgowego w Warszawie. W okresie sprawowania funkcji szefa WSR w Poznaniu został awansowany do stopnia ppłk. na mocy decyzji Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dniem 1 IV 1946 r. (szerzej sylwetkę W. Garnowskiego przedstawił K. Szwarzgrzyk, *Żołnierze AK w strukturach komunistycznego sądownictwa wojskowego*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2001, nr 16, s. 91–102; *idem*, *Zbrodnie w majestacie prawa 1944–1955*, Warszawa 2000, s. 76–78.)

- ²⁰ Jan Zaborowski, ur. 15 III 1912 r. w Nowogrodku w woj. nowogrodzkim. Absolwent Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w 1936 r. Od 1941 do 1943 r. był policjantem w getcie warszawskim (zob. Wnioski personalne komisji dokonującej przeglądu kadr wojskowej służby sprawiedliwości przedstawione 29 maja 1951 r. [w:] *Kierownictwo PPR i PZPR wobec wojska 1944–1956*, oprac. J. Poksiński, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2003, s. 255.). W Wojsku Polskim służył od 1 II 1945 r. Od 1 III 1945 r. piastował stanowisko sędziego w WSO w Poznaniu. Wówczas w charakterystyce służbowej napisano: „jest najzdolniejszym sędzią w obecnym składzie tutejszego sądu. Z pracą sędziowską bardzo dobrze obznajomiony i pracy swej oddaje się z zamiłowaniem” (AIPN Po, WSO w Poznaniu, 402/2). Na mocy rozkazu personalnego nr 687 Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego z 5 lipca został powołany na stanowisko zastępcy szefa WSR w Poznaniu. Zajął miejsce mjr. Franciszka Szelińskiego, którego przeniesiono na stanowisko szefa Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu (*ibidem*, WSR w Poznaniu, 398/3, Rozkaz dzienny nr 6 z dnia 16 VII 1946 r., k. 7). Po odejściu ze stanowiska szefa sądu Zaborowski był m.in. wykładowcą w Oficerskiej Szkole Prawniczej.
- ²¹ Mieczysław Janicki, ur. 17 I 1902 r. w Medenicach, pow. Drohobycz. Ukończył Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (doktorat z prawa w 1926 r.). Od 22 VIII 1945 do 28 VI 1949 r. był oficerem Wojska Polskiego. Służył m.in. w WSR w Katowicach. Zwolniony na początku 1947 r., objął po kilku miesiącach przerwy stanowisko szefa sądu w Poznaniu przy wyraźnym poparciu płk. Henryka Holdera. Rozkaz o mianowaniu na szefa WSR w Poznaniu został wydany 20 II 1948 r. (AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/8, Mel-dunek o faktycznym stanie oficerów pełniących służbę w Wojskowym Sądzie Rejonowym w Poznaniu – stan na dzień 1 marca 1948 r., k. 44). O zmianie na stanowisku szefa sądu traktuje również rozkaz wewnętrzny nr 6 z 30 I 1948 r. (*ibidem*, 398/10, k. 6). We wniosku o zwolnienie z czynnej służby wojskowej z 14 V 1949 r. płk. Holder tak scharakteryzował sylwetkę Janickiego „pod względem klasowym – wywodzi się i tkwi w środowisku obcym. Do służby w wojskowych organach wymiaru sprawiedliwości nieprzydatny” (Centralne Archiwum Wojskowe – dalej: CAW, Teczka Akt Personalnych – dalej: TAP, 909/63/10, k. 14). Płk. Jan Radwański (późniejszy szef WSR w Poznaniu) w 1956 r. mówił o Janickim, iż: „ten elegancki i grzeczny pan strasznie niszczył klasę robotniczą. Surowe wyroki spadały zupełnie świadomie na ludzi niewinnych lub mało winnych” (szerzej zob. J. Poksiński „*My sędziowie nie od Boga...*” *Z dziejów sądownictwa wojskowego PRL 1944–1956. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1996, s. 73, przyp. 66).
- ²² Edward Kotkowski, ur. 10 IX 1912 r. w Sanoku. Absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Od 1945 r. sędził w Sądzie Polowym 12. DP, następnie w WSG w Przemysłu oraz w WSR w Olsztynie. W opinii I zastępcy prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego napisano o nim: „zdyscyplinowany oficer, pracowity, o dobrym nastawieniu teoretycznym. Rozważny sędzia, dobry praktyk. Wykazuje zdolności organizacyjne” (szerzej zob. B. Łukaszewicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Olsztynie 1946–1955. Szkice do monografii*, Olsztyn 2000, s. 43–45, 165). W okresie służby w Poznaniu opinie przełożonych uległy znacznym zmianom. Pisano w nich m.in., że „dopuszczył się szeregu poważnych uchybień politycznych w wyrokowaniu”. Ponadto cechowały go „liczne nawyki drobnomieszczańskiego środowiska” (szerzej zob. CAW, TAP, 1570/75/478, opinia służbowa za okres kwiecień 1949 – 27 grudnia 1950, k. 27).
- ²³ W sprawie objęcia przez mjr. Edwarda Kotkowskiego agend sądu w Poznaniu zob. AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/12, Rozkaz wewnętrzny nr 108 z dnia 21 czerwca 1949 r., k. 22.

1950 r. szefem sądu został mjr Jan Radwański²⁴. Zaraz po objęciu stanowiska udał się na miesięczny urlop wypoczynkowy, a w jego zastępstwie sprawami sądu zajmował się mjr Marian Doerffer. Warto nadmienić, że mjr/ppłk (awans w 1951 r.) Jan Radwański najdłużej sprawował funkcję szefa WSR w Poznaniu. Piastował swój urząd od sierpnia 1950 do sierpnia 1954 r.²⁵ Wówczas nastąpiła kolejna i ostatnia zarazem zmiana na stanowisku szefa sądu. Został nim mjr Andrzej Makowicz²⁶.

Obsada personalna WSR od początku jego istnienia nie była kompletna. Nie obsadzono stanowisk: sędziego²⁷, sekretarza²⁸, gońca i szofera. Według meldunku o stanie bojowym WSR w Poznaniu z 9 kwietnia 1946 r. w sądzie zatrudnionych było 6 oficerów, 5 podoficerów, 2 szeregowych oraz dwie osoby z personelu cywilnego²⁹. Dziesięć dni później zanotowano znaczną poprawę zatrudnienia, bowiem nieobsadzone było jedno stanowisko oficerskie, za to wśród podoficerów było o jednego więcej niż przewidywały normy etatowe. Ponadto obsadzone były wszystkie trzy stanowiska cywilne³⁰.

W ciągu dziesięciu lat funkcjonowania sądu zatrudnionych w nim było co najmniej 95 osób, z czego przynajmniej 29 sędziów (w tym szefowie sądu, zob. wykaz sędziów WSR w Poznaniu – aneks nr 1), 16 sekretarzy, 12 asesorów i 15 pracowników kontraktowych³¹.

²⁴ Jan Radwański, ur. 29 VII 1911 r. w Dębicy. Absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1945 r. W Wojsku Polskim od 15 IX 1945 r. Początkowo pracował w Wydziale Personalnym DOW nr V w Krakowie, następnie został przeniesiony do Wojskowej Prokuratury Okręgu Wojskowego nr V. Przed objęciem funkcji szefa WSR w Poznaniu sędzia oraz zastępca szefa w Wojskowym Sądzie Okręgowym w Krakowie (szerzej zob. J. Poksiński, *op. cit.*, s. 78, przyp. 81). Z okresu służby pplk. Radwańskiego w WSR w Poznaniu pochodziły pochlebne opinie przełożonych na jego temat. Podkreślano, że był bardzo dobrym organizatorem i sędzią, a także człowiekiem oddanym partii i politycznie aktywnym. Zauważono jednocześnie, że zwykle potrafił w sposób zdecydowany bronić swojego zdania (CAW, TAP, 1562/74/359, Opinia służbowa z 30 grudnia 1953 r., k. 36).

²⁵ CAW, TAP, 1562/74/359, Karta ewidencyjna, k. 87.

²⁶ Andrzej Makowicz, ur. 13 XII 1924 r. w Warszawie. Absolwent Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1952 r. W latach 1943–1944 pełnił służbę w Armii Czerwonej jako szeregowiec i podoficer. Potem służył w WP i organach Informacji Wojskowej na Białostocczyźnie. Od 20 VII 1948 do 10 VII 1949 r. odbył kurs w Oficerskiej Szkole Prawniczej i uzyskał bardzo dobrą notę końcową. Asesor, sędzia i p.o. szef WSG w Katowicach oraz szef WSR w Rzeszowie. W okresie jego służby na stanowisku szefa WSR w Poznaniu przełożeni oceniali go następująco: „należycie kieruje podległym mu sądem [...], pogłębia swe wiadomości. Aktywny członek Partii. Szczerze powiązany z klasą robotniczą” (szerzej zob. J. Poksiński, *op. cit.*, s. 170, przyp. 215; CAW, TAP, 1201/66/138, Zeszyt ewidencyjny, k. 1–4; Opinia służbowa z 31 stycznia 1955 r., k. 23).

²⁷ Ostatecznie został nim ppor. Ignacy Leszczar z Wojskowego Sądu Garnizonowego w Rzeszowie.

²⁸ Oddelegowany został na to stanowisko rozkazem personalnym nr 015 z 5 III 1946 r. ppor. Karol Kretowicz z Wojskowego Sądu Okręgowego w Lublinie (AIPN Po, WSO w Poznaniu, 402/2, Pismo do szefa Sztabu Okręgu Wojskowego nr III z dnia 14 marca 1946 r., k. 77).

²⁹ *Ibidem*, WSR w Poznaniu, 398/1, Meldunek o stanie bojowym Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu z dnia 9 kwietnia 1946 r., k. 7.

³⁰ *Ibidem*, Meldunek o stanie bojowym Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu z dnia 19 kwietnia 1946 r., k. 7.

³¹ Dane na podstawie obliczeń autora. Należy zaznaczyć, że bywały przypadki delegowania sędziów innych sądów wojskowych do WSR na pewien czas. Tak było np. w przypadku sędziego por. Karola Ratajczaka delegowanego z WSO w Poznaniu na dwa tygodnie marca 1949 r. Obsada personalna WSR w Poznaniu będzie przedmiotem osobnej rozprawy.

Struktury

Kierownictwo sądu oraz kadra sędziowska otrzymywała za swoją pracę raczej przeciętne, aczkolwiek pewne i zawsze wypłacane wynagrodzenie. Dla przykładu, szef sądu w 1946 r. dostawał pensję w wysokości ok. 4600 zł, a pracownicy sądu pełniący rozmaite funkcje otrzymywali dodatki funkcyjne do pensji. Na początku 1946 r. Wydział Finansowy MON ustalił następujące dodatki: szef sądu – 1900 zł, zastępca szefa – 1750 zł, sędzia – 1500 zł, asesor – 1000 zł, kierownik sekretariatu – 900 zł, sekretarz – 700 zł³².

Początkowo Władysław Garnowski nie oceniał kwalifikacji swojego personelu zbyt wysoko. Podkreślając zaangażowanie w pracę, zwracał jednocześnie uwagę na brak doświadczenia personelu biurowego w pracy w organach wymiaru sprawiedliwości³³. Ocenie ppłk. Garnowskiego poddany został także warsztat pracy podległych mu sędziów. Wytykał im liczne i poważne uchybienia proceduralne. Jego zdaniem były one spowodowane brakiem odpowiedniej praktyki sądowej.

Także zdyscyplinowanie pracowników sądu od samego początku pozostawiało sporo do życzenia. Zdarzało się bowiem, że sędziowie nadużywali publicznie alkoholu, a nawet prowadzili sprawy, będąc pod jego wpływem. Za przykład mogą posłużyć m.in. sprawy sędziów Ignacego Leszczara i Stanisława Czajkowskiego. Pierwszy z nich podczas sesji wyjazdowej w Gnieźnie 22–23 maja 1946 r. prowadził rozprawę, będąc w stanie nietrzeźwym³⁴. Przykładem niestosownego zachowania sędziego Czajkowskiego była awantura, którą wszczął po pijanemu w pociągu, wracając z sesji wyjazdowej w Słubicach 6 lipca 1950 r.³⁵

Pozostali pracownicy również dopuszczali się licznych uchybień w wykonywaniu swoich obowiązków służbowych. Kierownictwo WSR często zmuszone było do zdecydowanego reagowania na takie występkę. Kary bywały różne, poczynając od rozmów dyscyplinujących, a na areszcie kończąc. Dla przykładu, w sierpniu 1946 r. dotkliwa kara za uchybienia służbowe spotkała chor. Edwarda Pawlaka – sekretarza WSR w Poznaniu. Na mocy rozkazu oficerskiego DSS MON z 9 sierpnia 1946 r. ukarano go pięciodniowym aresztem domowym oraz potrąceniem 50% pensji za każdy dzień odbytej kary³⁶.

Nieusprawiedliwiona nieobecność na oficjalnych spotkaniach tudzież akademiach spotykała się również z surowymi sankcjami dyscyplinarnymi, z karą aresztu łącznie. Jako przykład może posłużyć kara, która spotkała w styczniu 1953 r. sekretarza sądu, chor. Bogusława Bema. Nie stawił się on na uroczystej akademii z okazji dwudziestej dziewiątej rocznicy śmierci W. I. Lenina. Szef WSR ppłk Jan Radwański ukarał chor. Bema karą pięciodniowego bezwzględnego aresztu domowego³⁷.

³² AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/2, Wyciąg z pisma szefa Departamentu Finansowego MON do prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego, k. 19. Porównania zarobków kadry wojskowych sądów rejonowych do siły nabywczej złotego dokonał B. Łukaszewicz, *op. cit.*, s. 47.

³³ *Ibidem*, 398/1, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za miesiąc kwiecień 1946 r., k. 15.

³⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za miesiąc maj 1946 r., k. 26 v.

³⁵ *Ibidem*, 398/14, Pismo do Prezesa NSW w Warszawie z dnia 8 lipca 1950 r., k. 62.

³⁶ *Ibidem*, 398/1, Pismo do Sekcji Personalnej DOW nr III oraz Wojskowej Prokuratury Okręgowej w Poznaniu z dnia 31 sierpnia 1946 r., k. 54.

³⁷ *Ibidem*, 398/26, Rozkaz oficerski nr 01/53 z dnia 22 stycznia 1953 r., k. 2.

Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu...

Początkowo WSR w Poznaniu mieścił się w budynku przy ul. Wypiańskiego 2, gdzie wcześniej znajdowała się siedziba Wojskowego Sądu Okręgowego. Ostatecznie w lipcu 1946 r. siedzibę sądu przeniesiono do budynku przy ul. Kochanowskiego 4, gdzie wcześniej mieścił się Państwowy Urząd Repatriacyjny³⁸. W tym miejscu sąd działał aż do rozformowania w 1955 r.

Funkcjonowanie wszystkich powołanych do życia na początku 1946 r. wojskowych sądów rejonowych wynikało z dyspozycji zawartych w art. 38–43 prawa o ustroju sądów wojskowych i prokuratury wojskowej³⁹. Tryb prowadzenia spraw karnych przed sądami wojskowymi regulowały natomiast postanowienia kodeksu wojskowego postępowania karnego (dalej: kwpk.) z 23 czerwca 1945 r.⁴⁰ Każdy z sądów opracowywał własne wytyczne, najczęściej w postaci rozkazów dziennych, wewnętrznych, organizacyjnych oraz instrukcji, które szczegółowo regulowały działalność urzędu⁴¹.

Struktura organizacyjna WSR w Poznaniu zakładała podległość służbową typową dla instytucji wojskowych (zob. aneks nr 2). Szef WSR był równocześnie kierownikiem, nadzorującym pracę wszystkich zatrudnionych w nim osób, zarówno wojskowych (np. sędziowie), jak też cywilów (np. pisarze kontraktowi, sprzątaczkę)⁴².

Do bezpośrednich zadań szefa sądu należało: rozpoznawanie ważniejszych spraw politycznych, przewodniczenie posiedzeniom niejawnym, a także utrzymywanie kontaktów z przedstawicielami organów bezpieczeństwa, prokuratury oraz Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KW PZPR). Inne obowiązki szefa WSR to: wyznaczanie przewodniczących sesji sądowych, ustalanie terminów sesji, realizacja czynności przygotowawczych do rozpraw wynikających z kwpk., jak również prowadzenie wszelkiej korespondencji z wyższymi instancjami organów wymiaru sprawiedliwości.

Pomocą w wypełnianiu obowiązków służył zastępca. Do jego zadań należało zastępowanie szefa podczas jego nieobecności (np. delegacje służbowe, choroby itp.). Zakres zastępstwa był wówczas ściśle określony w rozkazie wydawanym przez szefa sądu. Innymi sferami objętymi bezpośrednim nadzorem zastępcy szefa WSR były sprawy natury administracyjno-organizacyjnej. Chodziło tu w szczególności o kwestie finansowe, aprowizację, zaopatrzenie, umundurowanie oraz zakwaterowanie personelu sądu⁴³.

³⁸ *Ibidem*, 398/1, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za miesiąc marzec od dnia 20 marca do 31 marca 1946 r., k. 6; *ibidem*, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za miesiąc czerwiec 1946 r., k. 35. W tym samym budynku mieściła się także siedziba Wojskowej Prokuratury Rejonowej (*Informator sądowy na rok 1947/48*, Warszawa 1947, s. 327–328).

³⁹ B. Łukaszewicz, *op. cit.*, s. 48.

⁴⁰ DzU 1945, nr 36, poz. 216.

⁴¹ Wszyscy oficerowie, podoficerowie, szeregowcy oraz pracownicy kontraktowi zobowiązani byli do bieżącego zaznajamiania się z treścią wszystkich wewnętrznych regulacji, co musieli potwierdzać własnoręcznym podpisem pod ich treścią (AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/7, Rozkaz dzienny nr 6 z dnia 14 stycznia 1947 r., k. 5).

⁴² J. Borowiec, *Aparat bezpieczeństwa a wojskowy wymiar sprawiedliwości. Rzeszowszczyzna 1944–1954*, Warszawa 2004, s. 45. Autor zaprezentował w swojej pracy na s. 208 przykładowy schemat organizacyjny sądu z 1947 r.

⁴³ B. Łukaszewicz, *op. cit.*, s. 50.

Struktury

Główne obowiązki wykonywali sędziowie. Do ich zadań należało przewodniczenie w rozprawach, jak również uczestniczenie w posiedzeniach niejawnych⁴⁴. Realizacja zadań stojących przed sędziami przebiegała w następujący sposób. Najpierw akta spraw karnych wpisywano do repertorium, następnie przekazywano je sędziom referentom. Sędziowie po zapoznaniu się z dokumentacją zobowiązani byli do zreferowania spraw na posiedzeniach niejawnych (protokoły z posiedzeń niejawnych sporządzano w terminie 3 dni od ich odbycia). Kolejną czynnością było przekazanie sprawy do rozpoznania na rozprawie. Termin rozprawy każdorazowo ustalał z szefem sędzia prowadzący sprawę. Sam przebieg procesu określały przepisy kwpk. w rozdziale VIII: Postępowanie przed sądem wojskowym⁴⁵.

Podziału spraw karnych do rozpatrzenia przez poszczególnych sędziów dokonywał szef sądu⁴⁶. Przy przydzielaniu określonych kategorii spraw podległym sobie sędziom kierował się zazwyczaj doświadczeniem zawodowym lub właściwym podejściem ideologicznym. Mjr J. Radwański tak oto przedstawił kryteria podziału spraw pomiędzy podległych mu sędziów: „kieruję się następującymi kryteriami: osobiście rozpoznaję sprawy polityczne i gatunkowo najpoważniejsze oraz przeciwko funkcjonariuszom WUBP rozpatrywane jako pokazowe. Mjr. Doerfferowi Marianowi przydzielam sprawy poważniejsze, wymagające dużego doświadczenia o wątpliwym stanie faktycznym. Mjr. Lachowi Eugeniuszowi sprawy proste pod względem stanu faktycznego i nienasuujące wątpliwości. Mjr. Borowskiemu Aleksandrowi sprawy o prostym stanie faktycznym, drastyczne (rabunki, napady), wymagające bardzo surowej represji karnej. Por. Kruszce Andrzejowi sprawy młodzieżowe, wymagające wszechstronnej i subtelnej analizy stanu faktycznego i osobowości sprawców. Wynika to z możliwości intelektualnych, przygotowania, doświadczenia i charakteru poszczególnych sędziów”⁴⁷.

Każda sprawa po wydaniu wyroku musiała być przedstawiona do przejrzenia szefowi. Podobną procedurę stosowano w przypadku spraw odroczonych lub przerwanych. Wyroki sporządzano w całości przed ich ogłoszeniem, a protokoły rozpraw w dniu zamknięcia rozprawy, ewentualnie w przypadku spraw grupowych najpóźniej do 3 dni po zamknięciu rozprawy. Prokurator powinien być dostać odpis wyroku nie później jak następnego dnia po ogłoszeniu wyroku. W przypadku spraw obszernych lub szczególnie skomplikowanych obowiązywał termin do 3 dni po ogłoszeniu wyroku⁴⁸.

---

⁴⁴ Posiedzenia niejawne były zwoływane w następujących wypadkach: stwierdzenia istotnych uchybień, których nie można było naprawić na rozprawie, konieczności zmiany spisu dowodów rzeczowych, zastosowania lub zmiany środka zapobiegawczego, niewłaściwej kwalifikacji czynu zarzucanego, zaistnienia okoliczności, które uzasadniałyby umorzenie postępowania lub też odstąpienie od sprawy według właściwości (art. 183 kwpk.).

⁴⁵ DzU 1945, nr 36, poz. 216.

⁴⁶ Art. 38 dekretu Prawo o ustroju sądów wojskowych i prokuratury wojskowej: „podział czynności między sędziów sądów wojskowych następuje na podstawie zarządzenia prezesów, wiceprezesów lub szefów danych sądów” (DzU 1944, nr 6, poz. 29).

⁴⁷ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/16, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego za pierwszy kwartał 1951 r., k. 27.

⁴⁸ *Ibidem*, 398/21, Rozkaz organizacyjny nr 01/52, k. 1.

Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu...

Każdy z pracujących sędziów miał przydzielonego do pomocy sekretarza. Do jego obowiązków należało przede wszystkim prowadzenie książki podręcznej oraz teczki wokand. Wokandy były dostarczane do Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Poznaniu (dalej: WPR w Poznaniu) raz w tygodniu, w czwartek na cały następny tydzień. Oprócz tego sekretarze mieli obowiązek nanoszenia wpisów i poprawek do książki wokand, która była systematycznie (co środy i soboty) przedstawiana do wglądu szefowi sądu⁴⁹. W przypadku książek podręcznych szef WSR zarządził, aby sędziowie zaprowadzili przy nich odrębne narzędzia ewidencyjne w postaci książek pomocniczo-kontrolnych⁵⁰. W celu bieżącego monitorowania biegu wszystkich spraw prowadzonych przez sędziów szef wprowadził także swoją książkę kontrolną. Wpisywał do niej wszystkie sprawy z jednoczesnym odnotowaniem sposobu ich załatwienia. Stąd też każda sprawa, po wpisaniu jej do repertorium, musiała być niezwłocznie przekazana do szefa WSR, by ten mógł ją wciągnąć do owej książki kontrolnej⁵¹.

Sekretarz zobowiązany był do rozpisywania rozpraw i protokołowania każdej z nich. Po zakończeniu przez sędziego danej sprawy obowiązkiem sekretarza było uporządkowanie akt i w zależności od tego, czy wniesiono skargę rewizyjną, czy też nie, wysłanie ich do Najwyższego Sądu Wojskowego lub złożenie w archiwum⁵².

Ważnym obowiązkiem każdego sekretarza było podawanie wyroków do repertorium następnego dnia po rozprawie. Ponadto musiał on dopilnować wszystkich spraw związanych z rozliczeniami finansowymi świadków i wypisywaniem zwolnień. Istotną częścią pracy każdego sekretarza było przygotowywanie w dniu rozprawy czystopisu protokołu rozprawy i zadbanie o podpisanie go przez skład orzekający⁵³.

W strukturze WSR funkcjonowali asesory i aplikanci. Do ich zadań należało przede wszystkim protokołowanie rozpraw i posiedzeń niejawnych, jak również przygotowywanie na nie referatów. Zdarzało się także, że redagowali treści orzeczeń sądowych⁵⁴.

Na początku 1947 r. udało się kierownictwu WSR w Poznaniu nawiązać współpracę z prezesem Apelacji Poznańskiej⁵⁵. Dzięki temu możliwe stało się przyjmowanie na praktyki sądowe aplikantów, opłacanych przez organy powszechnego wymia-

⁴⁹ *Ibidem*, 398/7, Rozkaz dzienny nr 25 z dnia 2 kwietnia 1947 r., k. 25.

⁵⁰ *Ibidem*, Rozkaz dzienny nr 26 z dnia 9 kwietnia 1947 r., k. 26.

⁵¹ *Ibidem*. Należy podkreślić, że wszystkie zmiany w organizacji pracy sądu były wynikiem wprowadzenia Regulaminu urzędowania sądów i prokuratur wojskowych – podstawowej regulacji dotyczącej funkcjonowania sądów i prokuratur wojskowych. W związku z tym każdy sędzia i sekretarz WSR otrzymali po jednym egzemplarzu regulaminu za pokwitowaniem. Ponadto dwa egzemplarze znajdowały się na stałe w sekretariacie. Aby ujednoczyć interpretację przepisów regulaminu, szef sądu zarządził wspólne czytanie i analizowanie tekstu. Odbywało się ono co środy i soboty w godzinach od 8 do 9 (*ibidem*, Rozkaz dzienny nr 24 z dnia 31 marca 1947 r., k. 23).

⁵² *Ibidem*, 398/16, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za drugi kwartał 1951 r., k. 72.

⁵³ F. Musiał, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie (1946–1955). Organizacja, funkcjonowanie, wyroki śmierci*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2002, nr 17, s. 53.

⁵⁴ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/20, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za czwarty kwartał 1951 r., k. 6.

⁵⁵ *Ibidem*, 398/5, Pismo do prezesa Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 15 stycznia 1947 r., k. 15.

ru sprawiedliwości. Aplikanci kierowani na praktyki do WSR w Poznaniu przydzielani byli do sędziów wojskowych, pełniących rolę opiekunów. Do ich zadań należało m.in. zapoznawanie aplikantów z wojskowymi aktami prawnymi, w tym przede wszystkim z kodeksem karnym Wojska Polskiego (dalej: kkWP), kwpk. oraz dekretem o postępowaniu doraźnym⁵⁶. Staż aplikantów trwał zwykle trzy miesiące.

WSR w Poznaniu urzędował codziennie od 8.00 do 15.00 (w soboty do 14.00). Rozprawy prowadzono codziennie, z wyjątkiem poniedziałków i sobót. Typowy tydzień pracy w WSR w Poznaniu rozpoczynał się według z góry określonego schematu. A mianowicie: w poniedziałek o godz. 8 odbywała się prasówka, następnie o 9 odprawa personelu (ewentualnie składu sędziowskiego), od godziny 11 przewidziane były posiedzenia niejawnego sądu, którym zazwyczaj przewodniczył szef sądu. Między godz. 17 a 19 szef WSR miał zarezerwowany czas na przyjmowanie interesantów z zewnątrz. Wówczas oprócz niego w sądzie pełnił dyżur jeden z pracowników sekretariatu. Soboty zarezerwowane były na szkolenia.

Ważną rolę w pracy WSR odgrywał sekretariat⁵⁷. To stąd wysyłano wyroki do wiadomości prokuratorów oraz wykonywano wszelkie czynności związane z ich uprawomocnieniem się. W sekretariacie prowadzone były repertoria, w których rejestrowano wszystkie wpływające do sądu sprawy karne, a także księgi do rejestrowania korespondencji wpływającej i wychodzącej⁵⁸. Sekretariat odpowiadał ponadto za rozsyłanie odpisów wyroków do wykonania prokuratorom oraz do wiadomości władzy zwierzchniej⁵⁹ (po zakończeniu sprawy prokurator otrzymywał po dwa odpisy wyroków na każdego skazanego)⁶⁰. Szef WSR ppłk. J. Radwański określił zasady funkcjonowania sekretariatu sądu. Za jego prawidłową pracę odpowiadał jeden z dłużej pracujących w sądzie urzędników kpt. Józef Włodyka. Do jego obowiązków służbowych należało m.in.: nadzorowanie całokształtu pracy sekretariatu i personelu w nim pracującego; wydawanie doraźnych zarządzeń mających na celu usunięcie wszelkich braków; dopilnowywanie należytego i regulaminowego wykonywania wszystkich czynności administracyjnych oraz gospodarczych sądu.

Oprócz sekretariatu funkcjonowały w sądzie: kancelaria sędziowska oraz kancelaria ogólna. W tej pierwszej urzędowali przydzieleni sędziom sekretarze. Pracownicy kancelarii sędziowskiej podlegali sędziom w sprawach związanych z procedurą karną. W pozostałych sprawach o charakterze administracyjno-regulaminowym podlegali bezpośrednio kierownikowi sekretariatu.

⁵⁶ DzU 1945, nr 53, poz. 301.

⁵⁷ O organizacji pracy w sądach i prokuraturach wojskowych pisał Z. Skoczek, *Organizacja pracy w sądach i prokuraturach wojskowych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1948, nr 1/2, s. 56–64. Omówienie wojskowych przepisów kancelaryjnych i archiwalnych funkcjonujących w latach 1945–1955 przedstawił S. Grobelny, *Wpływ wojskowych przepisów kancelaryjnych i archiwalnych na kształtowanie zasobu archiwalnego w latach 1945–1955*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1983, nr 12, s. 17–26.

⁵⁸ Chodziło tu m.in. o prośby o przedłużenie aresztu, stwierdzenia zawisłości spraw, pisma w sprawie wiadomości o toczącym się postępowaniu, prośby o ulaskawienie, warunkowe zawieszenie kary czy też wnioski o zatarcie skazania (AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/34, Repertorium „Cp”, „Cs”).

⁵⁹ *Ibidem*, 398/16, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za drugi kwartał 1951 r., k. 72.

⁶⁰ *Ibidem*, 398/7, Rozkaz wewnętrzny nr 77 z dnia 15 listopada 1947 r., k. 78.

Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu...

W kancelarii ogólnej prowadzono wszystkie księgi sądowe, rejestry prawomocnych wyroków, teczkę z odpisami wyroków, korespondencją jawną, jak również korespondencją w sprawach karnych złożoną do przechowywania w archiwum sądu.

Osobną, wyodrębnioną komórką w sądzie była kancelaria tajna⁶¹. Całość regulacji dotyczących obiegu dokumentacji niejawnej znajdowała się w rozkazie Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego nr 0142 z 9 lipca 1945 r.⁶², a potem w instrukcji o prowadzeniu biurowości tajnej nr 080/MON z 3 lipca 1951 r.⁶³ Przesyłanie ściśle tajnej i tajnej korespondencji odbywało się za pośrednictwem UB, które zajmowało się konwojowaniem wszystkich przesyłek niejawnych⁶⁴.

W strukturze organizacyjnej WSR ważne miejsce zajmowało archiwum. Do zadań osoby prowadzącej archiwum należało m.in. dbanie o stan archiwum; porządkowanie akt oraz ich wypożyczanie⁶⁵.

Innym pracownikiem wykonującym swoje obowiązki w ramach sekretariatu był ekspedytor. Jego zadania skupiały się wokół przygotowywania do wysyłki korespondencji jawnej. Miał przy tym wyraźnie określone pory dnia, w których wykonywał czynności ekspedycyjne. W dni powszednie od poniedziałku do piątku korespondencja przekazana do ekspedycji do godz. 15, a w soboty do godz. 14, odnoszona była na pocztę jeszcze tego samego dnia do godz. 16. Dostarczaniem korespondencji na pocztę zajmował się goniec. Ostatnim etatem w strukturze organizacyjnej sądu było stanowisko kierowcy. Zarezerwowane było dla żołnierza służby zasadniczej, wobec czego osoby będące kierowcami w WSR zmieniały się często.

Podpisywanie pism przez szefa sądu odbywało się codziennie, jeden raz w ciągu dnia o godz. 13, kiedy to szef podpisywał całą korespondencję wychodzącą. Wcześniej, o godz. 12, kierownik sekretariatu zobowiązany był zreferować korespondencję przychodzącą do sądu⁶⁶.

Rozprawy odbywały się w gmachu sądu lub w przypadku sesji wyjazdowych w wyznaczonych przez miejscowe władze salach. Na marginesie należy podkreślić, że WSR miał fundusze na pokrycie kosztów podróży oraz wszelkich delegacji służbowych z kredytów udzielanych przez DSS MON. Szef sądu zarządził wprowadzenie książki kontrolnej wydatków, która miała być zaprowadzona w sekretariacie od października 1947 r. Wpisy w księdze były systematycznie kontrolowane (co dziesięć

⁶¹ W aktach WSR w Poznaniu zachowała się teczka zawierająca protokół zdawczo-odbiorczy kancelarii tajnej. Na podstawie lektury protokołu można ustalić, jakiego typu dokumentacja znajdowała się w kancelarii (*ibidem*, 398/32, Protokół zdawczo-odbiorczy tajnej kancelarii Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu z dnia 19 czerwca 1954 r., k. 1–2).

⁶² *Ibidem*, 398/16, Sprawozdanie opisowe z działalności WSR w Poznaniu za pierwszy kwartał 1951 r., k. 35.

⁶³ *Ibidem*, 398/25, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za okres od 1 listopada 1952 do 31 grudnia 1952 r., k. 19.

⁶⁴ Wojskowy Sąd Rejonowy podpisywał z WUBP w Poznaniu umowy na konwojowanie ściśle tajnej i tajnej korespondencji. Zawieranie umów odbywało się na podstawie rozkazu Dowództwa Okręgu Wojskowego nr III – Wydziału Łączności nr 0437/Łączn. z dnia 28 kwietnia 1948 r. dotyczącego przesyłania tajnej i ściśle tajnej korespondencji przez organa UB (*ibidem*, 398/8, k. 252).

⁶⁵ Archiwum sądu zostało zorganizowane dopiero pod koniec 1946 r., wcześniej akta zakończonych spraw karnych były przechowywane w pokoju maszynistek kontraktowych.

⁶⁶ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/21, Rozkaz organizacyjny nr 01/52, k. 2.

dni). Nadmienić również należy, że jedyną osobą uprawnioną do podpisywania rachunków za koszty podróży był szef WSR⁶⁷.

Od początku funkcjonowania sądu kierownictwo WSR w Poznaniu borykało się z wieloma trudnościami natury organizacyjnej⁶⁸. Przede wszystkim we znaki dawały się niedostatki wyposażenia sądu w meble i akcesoria piśmiennicze. Odczuwany był szczególnie mocno brak biurek, stołów, krzeseł oraz maszyn do pisania⁶⁹.

W ciągu roku działalności WSR zużywał znaczne ilości papieru, którego niedobór był bolączką wymiaru sprawiedliwości w całym kraju. Tylko w listopadzie 1946 r. zużyto ok. 8 tys. arkuszy papieru, 400 arkuszy kalki biurowej i cztery taśmy do maszyn do pisania⁷⁰. Z brakami papieru radzono sobie w różny sposób. Np. pod koniec listopada 1946 r. zorganizowano 58 kg papieru gazetowego z intendentury DOW III, który we własnym zakresie pocięto na ponad 16 tys. arkuszy papieru biurowego.

Problemy z materiałami kancelaryjnymi starano się rozwiązać w rozmaity sposób. Dla przykładu, w grudniu 1946 r. mjr Jan Zaborowski, będąc w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Zielonej Górze (dalej: PUBP), otrzymał w „prezencie” od szefa tegoż urzędu 5 tys. kopert oraz 15 skoroszytów poniemieckich. Podobnie w styczniu 1947 r. udało się „zorganizować” prawie 25 kg papieru kancelaryjnego, który przekazał po niskiej cenie Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy⁷¹. Poważne utrudnienie dla pracy sądu wynikało z braku druków wyroków, protokołów rozpraw albo ksiąg repertoryjnych. Tego typu kłopoty starano się rozwiązywać np. poprzez samodzielne ich wykonywanie⁷².

Braki papieru były dotkliwą uciążliwością w pierwszych latach funkcjonowania sądu. Stąd też w celach oszczędnościowych kierownictwo WSR wydawało katagoryczne dyspozycje w zakresie oszczędności papieru. W rozkazy dziennym nr 23 z 27 marca 1947 r. czytamy: „wszelkie pisma wychodzące w miarę możliwości uszczuplać do najmniejszego formatu. Przy przekazywaniu pism wg właściwości innym wła-

⁶⁷ *Ibidem*, 398/7, Rozkaz wewnętrzny nr 64 z dnia 25 września 1947 r., k. 65.

⁶⁸ Nowo powstające wojskowe sądy rejonowe otrzymywały pomoc organizacyjną od terenowych jednostek bezpieczeństwa publicznego. Kwestie pomocy regulował okólnik nr 13 w sprawie okazania pomocy przy organizowaniu wojskowych sądów i prokuratur rejonowych, wydany 10 III 1946 r. przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. W dokumencie napisano, iż „z uwagi na wielkie znaczenie, jakie organizujące się sądy rejonowe będą miały dla sprawy wymiaru sprawiedliwości, szczególnie w obecnym okresie, oraz z uwagi na konieczność jak najszybszego zorganizowania tych sądów i umożliwienia im normalnego funkcjonowania poleca się okazać sędziom, prokuratorom i urzędnikom wojskowym sądów rejonowych w siedzibie ich urzędowania jak najdalej idącą pomoc we wszystkich sprawach, związanych z uruchomieniem [...], w szczególności przy wynajdywaniu odpowiednich lokali i umeblowania dla sądów i prokuratur, a także odpowiednich kwater dla personelu” (*ibidem*, Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Poznaniu – dalej: WUBP w Poznaniu, 06/303, t. 115, k. 80).

⁶⁹ *Ibidem*, 398/1, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za miesiąc marzec od dnia 20 marca do 31 marca 1946 r., k. 6.

⁷⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za miesiąc listopad 1946 r., k. 139 v.

⁷¹ *Ibidem*, 398/4, Sprawozdanie z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za okres od 1 do 31 stycznia 1947 r., k. 40.

⁷² *Ibidem*, Sprawozdanie WSR w Poznaniu za miesiąc grudzień 1946 r., k. 3 v–4. Normalnie druki urzędowe niezbędne dla funkcjonowania WSR wykonywały drukarnie państwowe w Zielonej Górze lub Gorzowie Wielkopolskim.

dzom odezwe w oryginale pisać (jeśli to możliwe) na samym piśmie”⁷³. W tym samym dokumencie zwrócono uwagę na konieczność robienia notatek na brudno, wykorzystując do tego wyłącznie makulaturę. Ponadto zarządzono, aby nie wykonywać kopii druków urzędowych w zbędnych ilościach.

Przedstawiciele wojskowego wymiaru sprawiedliwości starali się „edukować” społeczeństwo w zakresie znajomości obowiązującego w Polsce prawa karnego. Pierwszą poważną „lekcją” była konferencja prasowa zorganizowana w budynku sądu 12 sierpnia 1946 r. wspólnie przez WSR i WPR. Celem tej propagandowej groteski miało być: „uświadomienie cywilnej ludności naszego województwa co do istnienia i obowiązywania dekretu o postępowaniu doraźnym przed wojskowymi sądami”⁷⁴. W efekcie cała wielkopolska prasa, będąca na usługach władzy państwowej, rozpisywała się po konferencji na temat zasadności wprowadzenia dekretu o postępowaniu doraźnym oraz konieczności osądzania na jego podstawie wszystkich wrogów państwa socjalistycznego. W prasie codziennej często pojawiały się komentarze do wyroków wydawanych przez organy sądownictwa wojskowego. Należy przy tym zauważyć, że zgodnie z wytycznymi Urzędu Kontroli Prasy treść wszelkich komunikatów prasowych musiała być uzgadniana z kierownictwem sądu⁷⁵. Tego typu publikacje były niezwykle ważne dla poprawienia nastrojów społecznych. Wyroki wydawane przez WSR były bowiem bardzo często komentowane i omawiane przez mieszkańców Wielkopolski.

Realizując zadania *stricte* propagandowe, personel wojskowy sądu uczestniczył aktywnie w życiu społeczno-politycznym Poznania. Pracownicy sądu wespół z oficerami i podoficerami WPR zrzeszeni byli w Kole Pracy Społecznej, tworząc jedną sekcję⁷⁶. Ponadto wszyscy sędziowie i asesory byli członkami Zrzeszenia Prawników Demokratów, skupiającego przedstawicieli organów wymiaru sprawiedliwości w całej Polsce⁷⁷. Kolejnym polem do realizacji wytycznych propagandowych było uczestnictwo wszystkich pracowników sądu w działalności Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Kierownictwu sądu zależało na zbudowaniu korzystnego wizerunku w oczach mieszkańców Wielkopolski. Dotyczyło to przede wszystkim sfery kontaktów z przedstawicielami powszechnego wymiaru sprawiedliwości. Sędziowie pracujący w sądach powszechnych Apelacji Poznańskiej odnosili się do pracowni-

⁷³ *Ibidem*, 398/7, k. 22. Zob. także: *ibidem*, Rozkaz wewnętrzny nr 70 z 1947 r., k. 71.

⁷⁴ *Ibidem*, 398/1, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za okres miesiąca sierpnia 1946 r., k. 67.

⁷⁵ *Ibidem*, 398/8, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za czas od 1 maja 1948 do 31 maja 1948 r., k. 124.

⁷⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za okres od 1 stycznia 1947 do 31 grudnia 1947 r., k. 16.

⁷⁷ Zrzeszenie Prawników Demokratów powołano 23 V 1945 r. Skupiało przedstawicieli sądownictwa cywilnego i wojskowego. Członkiem zrzeszenia mógł zostać każdy, kto legitymował się ukończonymi studiami prawniczymi lub wykonywał zawód sędziego, prokuratora, adwokata itp. Założenia funkcjonowania zrzeszenia zawarto w statucie uchwalonym podczas Walnego Zjazdu 6 X 1946 r. Według nich celem zrzeszenia miało być dążenie do zreformowania polskiego wymiaru sprawiedliwości, rozwoju myśli prawniczej oraz edukacji społeczeństwa w zakresie znajomości reguł prawnych. W terenie przejawiało swoją aktywność poprzez funkcjonowanie kół oraz oddziałów.

ków WSR z nieufnością, a czasem wręcz z niechęcią. Aby zmniejszyć ten dystans, WSR przejawiał środowiskową aktywność, uczestnicząc w akademiach, odczytach i wystąpieniach publicznych organizowanych przez organy powszechnego, jak i wojskowego wymiaru sprawiedliwości⁷⁸.

Oficerowie sądu brali udział w zebraniach organizowanych przez Sekcję Zagadnień Społecznych funkcjonującą przy Oficerskim Klubie Garnizonowym w Poznaniu. Spotkania tego typu traktowane były jako obowiązkowe i w założeniu kierownictwa WSR miały wypełniać lukę w wykształceniu, a także kształtować właściwe postawy społeczno-polityczne. Co ciekawe, przy Klubie Garnizonowym swoją działalność rozpoczęło w listopadzie 1946 r. Koło Kobiet, do którego należały, zgodnie z zaleceniami dowódcy Poznańskiego Okręgu Wojskowego, żony oficerów, podoficerów i urzędniczki kontraktowe WSR⁷⁹.

Na terenie podlegającym jurysdykcji WSR w Poznaniu pracowali obrońcy wojskowi. Ich liczba była odgórnie ustalana przez DSS MON. Każdy nowy obrońca otrzymywał stosowne zaświadczenie upoważniające do występowania przed sądami wojskowymi⁸⁰. Adwokat ubiegający się o wpisanie go na listę obrońców wojskowych był poddawany wnikliwej ocenie⁸¹. Opinię na jego temat wydawali: szef WUBP, prezes Apelacji Poznańskiej, szef WPR oraz przedstawiciele PZPR. Bywało, że kandydatury niektórych prawników odrzucano, mimo że w dokumentacji WSR w Poznaniu pojawiają się informacje o brakach personalnych wśród obrońców wojskowych⁸². O ile w samym Poznaniu była ich wystarczająca liczba, o tyle np. w Gnieźnie był tylko jeden taki obrońca (adwokat Ziętek). Kierownictwo sądu zwracało uwagę na braki obrońców w Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze, Ostrowie Wielkopolskim, a także Kaliszu. Sugestie co do wyznaczenia takich obrońców w ww. miastach podjętowane były stosunkowo dużym natężeniem występujących tam spraw karnych oraz licznymi sesjami wyjazdowymi⁸³. Obrońcy wojskowi byli zorganizowani w Kole Obrońców Wojskowych. Zawiązało się ono 29 września 1946 r. na posiedzeniu ad-

⁷⁸ M.in. oficerowie sądu brali udział w akademii z okazji unifikacji polskiego prawa cywilnego 12 I 1947 r. czy też w licznych „wieczorach dyskusyjnych” organizowanych cyklicznie przez WSR i WPR. W okresie 1947–1948 dużą aktywnością wykazał się mjr Kazimierz Tasiemski, wygłaszając liczne pogadanki i odczyty na tematy prawne.

⁷⁹ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/2, Pismo zastępcy szefa Wydziału Organizacyjnego, Mobilizacji i Uzupelnień DOW III, nr 9768, z dnia 20 listopada 1946 r., k. 180.

⁸⁰ Zgodnie z art. 185, par. 3 kwpk. każdy oskarżony stawiający się przed obliczem sądu wojskowego miał prawo do obrońcy. Były dwie możliwości występowania obrońców przed sądami wojskowymi. Pierwszą było dobranie obrońcy przez oskarżonego, a drugą złożenie w terminie 3 dni od doręczenia aktu oskarżenia wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu.

⁸¹ W marcu 1946 r. na listę wpisanych było trzech obrońców: Stanisław Hejnowski, urzędujący przy placu Nowomiejskim 8; Kazimierz Nowosielski, posiadający kancelarię przy ul. Piekary 24, oraz Marian Schroeder, mający kancelarię przy ul. Młyńskiej 4 (Obwieszczenie Prezesa Najwyższego Sądu Wojskowego nr 84 z dnia 11 marca 1946 r., w załączeniu lista obrońców wojskowych).

⁸² Dla przykładu odrzucono kandydaturę adwokata Stanisława Piekarskiego, który starał się o wpisanie go na listę obrońców wojskowych razem z adwokatem Zbigniewem Olszewskim w 1949 r. Według opinii „oficjalnych i poufnych” grono osób opiniujących poparło jedynie kandydaturę drugiego spośród prawników (AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/11, k. 17).

⁸³ *Ibidem*, 398/13, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za okres od 1 stycznia 1949 do 31 grudnia 1949 r., k. 10–11.

wokatów – obrońców wojskowych⁸⁴. Prezesem poznańskiego koła był dr Marian Schroeder (bezpartyjny). Członkami Zarządu zostali adwokaci: Taedlinge (z PPR), Nowosielski (z PPS) i Hejmowski (bezpartyjny). Zadaniem Zarządu było m.in. opiniowanie kandydatów na obrońców wojskowych. Początkowo stanowisko prezesa Schroedera było takie, by obrońcy wojskowi unikali wstępowania do partii politycznych, ale prowadzili propagandę prorządową w formie kontry wobec „szeptanej propagandy” uprawianej przez środowiska antykomunistyczne. Według niego ta nowa propaganda winna uświadamiać, że Polska jest silna bez cienia partyjności⁸⁵.

Praca obrońców wojskowym była systematycznie i nader wnikliwie oceniana przez przedstawicieli wojskowego wymiaru sprawiedliwości. Oto np. kiedy obrońca dr Kazimierz Nowosielski podczas rozprawy w Śremie, broniąc swojego klienta, używał argumentów: „które mogły być niewłaściwie zrozumiane przez słuchaczy”, złożono na niego meldunek z wyraźną dyspozycją, aby pouczyć adwokata⁸⁶. Ostatecznie odebrano mu prawo do występowania w charakterze obrońcy przed WSR w Poznaniu⁸⁷. W ten sam sposób postąpiono z mecenasem Leonardem Rodziewiczem⁸⁸.

Początkowo budynek sądu był chroniony przez pluton ochrony złożony z żołnierzy 10. Pułku KBW w Poznaniu. Jednakże od końca stycznia 1952 r. dowództwo KBW posterunek zlikwidowało, uznając, że sąsiedztwo WUBP jest wystarczającym gwarantem bezpieczeństwa sądu⁸⁹. Kierownictwo sądu nie zgodziło się z taką interpretacją. Dlatego zaraz po likwidacji posterunku podjęło intensywne starania w celu jego przywrócenia. Do tego czasu szefowie WSR i WPR musieli zapewnić bezpieczeństwo we własnym zakresie. Zarządzono m.in. wspólne dyżury oficerskie w godzinach od 15 do 22. Do ich pełnienia wyznaczono oficerów młodszych i podoficerów nadterminowych WSR i WPR⁹⁰.

Od początku funkcjonowania sądu duży nacisk kładziono na organizowanie sesji wyjazdowych⁹¹. Rozprawy wyjazdowe miały charakter propagandowy. Władzom zależało na pokazaniu społeczeństwu Wielkopolski, że organy wymiaru sprawiedli-

⁸⁴ *Ibidem*, WUBP w Poznaniu, 06/68 t. 11, Raport okresowy kierownika Sekcji II [Wydziału V] za czas od 20 do 30 września 1946 r., k. 37.

⁸⁵ WUBP w Poznaniu, Raport okresowy kierownika Sekcji II Wydziału V za czas od 20 do 30 IX 1946 r., 06/68 t. 11, k. 37.

⁸⁶ *Ibidem*, 398/4, Sprawozdanie z pracy WSR w Poznaniu za okres od 1 do 31 stycznia 1947 r., k. 41.

⁸⁷ Dalszy ciąg szykan wobec mecenasa Nowosielskiego nastąpił w październiku 1948 r. Wówczas został usunięty z PPS za „odchylenie prawicowe” i „ekscentryzm”. Ostatecznie uchwałą Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej z 9 II 1950 r. zatwierdzone zostało definitywne wykluczenie go z partii (APP, KW PZPR w Poznaniu, 5953, Materiały Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej, Teczka osobowa Kazimierza Nowosielskiego).

⁸⁸ *Ibidem*, 398/8, Sprawozdanie z pracy WSR w Poznaniu za okres od 1 stycznia 1947 do 31 grudnia 1947 r., k. 20.

⁸⁹ *Ibidem*, 398/20, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za pierwszy kwartał 1952 r., k. 49.

⁹⁰ *Ibidem*, 398/21, Rozkaz specjalny z dnia 30 kwietnia 1952 r., k. 6; *ibidem*, Rozkaz specjalny nr 0011 z dnia 27 października 1952 r., k. 17; *ibidem*, Wojskowa Prokuratura Rejonowa w Poznaniu (dalej: WPR), 399/19, Rozkaz specjalny 03/52 z dnia 28 października 1952 r., k. 3.

⁹¹ Zwykle organizowanych było kilkanaście sesji wyjazdowych w miesiącu, przede wszystkim do miast powiatowych. W ich organizowaniu duży udział miały władze lokalne, które razem z UB i MO zajmowały się

wości działają sprawnie i szybko. Ppłk Władysław Garnowski tak oto argumentował zasadność przeprowadzania częstych sesji wyjazdowych: „rozprawy na sesjach wyjazdowych prowadzone są publicznie; bierze w nich udział miejscowe społeczeństwo, które przez to nabiera poczucia bezpieczeństwa i przekonania, że przestępstwa nie uchodzą bezkarnie i za nie sprawcę spotyka surowa kara”⁹². Ważnym argumentem przemawiającym za organizowaniem sesji wyjazdowych była chęć uniknięcia zaangażowania dużej liczby funkcjonariuszy WUBP w Poznaniu w zabezpieczenie rozpraw oraz chęć uniknięcia kosztów związanych z opłacaniem delegacji osób występujących podczas rozpraw w charakterze świadków⁹³. Oprócz sesji wyjazdowych efekt propagandowy miały zapewnić tzw. rozprawy pokazowe, które organizowano poza budynkiem sądu, w dużych salach mogących pomieścić wiele osób⁹⁴. W procesach pokazowych sądzono szczególnie groźnych dla ustroju komunistycznego przestępców. Organizowanie rozpraw pokazowych odbywało się po konsultacji z WUBP⁹⁵. Według oficjalnej pragmatyki poznańskiego wojskowego wymiaru sprawiedliwości wyjazdowe sesje jawne oraz rozprawy pokazowe: „przy udziale licznie zgromadzonej publiczności [...] wywoływały duże zainteresowanie w miejscowym społeczeństwie, które w sposób wyraźny okazywało zadowolenie z surowych wyroków przez sąd w stosunku do skazanych zastosowanych”⁹⁶.

Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu prowadził nadzór nad działalnością oficerskich sądów honorowych (dalej: OSH) w 10. Pułku KBW i 10. Brygadzie WOP, dlatego też przedstawiciele WSR zobowiązani byli do przeprowadzania kontroli prowadzonych przez te sądy spraw⁹⁷. Działalność OSH prowadzona była w taki sposób, że najpierw rozpatrywano sprawę, a następnie przesyłano akta do zaopiniowania WSR. Kierownictwo sądu wielokrotnie zwracało uwagę na niedociągnięcia formalnoprawne⁹⁸. Zdarzało się, że każdorazowe przesłanie akt do zaopiniowania kończyło się wytknięciem wielu usterek, mimo to powtarzały się one cyklicznie.

---

m.in. zapewnieniem pomieszczeń, w których mogły się odbyć rozprawy, a także organizowaniem ławników, którymi często byli miejscowi milicjanci.

⁹² AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/1, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za miesiąc kwiecień 1946 r., k. 14 v.

⁹³ Wszystkie zwroty kosztów podróży i diet świadków były przyznawane na rozprawie w trybie postanowienia sądu. Wypłaty odbywały się w terminie od 5 do 10 każdego miesiąca za ubiegły miesiąc (*ibidem*, 398/7, Rozkaz wewnętrzny nr 77 z dnia 15 listopada 1947 r., k. 78; *ibidem*, 398/1, Sprawozdanie z pracy Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za miesiąc kwiecień 1946 r., k. 14).

⁹⁴ Szef DSS MON wydał 23 VII 1946 r. okólnik nr 02 dotyczący zaniechania organizacji rozpraw pokazowych poza budynkami sądu. Równocześnie w wydanym tego samego dnia okólniku nr 03 nałożył na szefów WSR obowiązek wcześniejszego uzgadniania trybu prowadzenia rozpraw pokazowych z DSS MON (A. Kochański, *op. cit.*, s. 158).

⁹⁵ Przedstawiciele WPR w Poznaniu częstokroć zwracali uwagę na konieczność organizowania rozpraw pokazowych. W kontaktach z szefem WSR w Poznaniu szef WPR ppłk Stanisław Radomski uzasadniał również potrzebę częstych rozpraw pokazowych w stosunku do funkcjonariuszy MO i UB. WSR zastosował się do tych wskazówek. Rozprawy pokazowe przeciw funkcjonariuszom prowadzili zwyczajowo szefowie WSR.

⁹⁶ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/1, Meldunek dekadowy nr 6 za okres od 11 do 20 września 1946 r. do szefa DSS MON, k. 71.

⁹⁷ *Ibidem*, 398/13, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za miesiąc styczeń 1950 r., k. 19–21.

⁹⁸ *Ibidem*, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za miesiąc luty 1950 r., k. 30.

Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu...

Wraz z powołaniem wojskowych sądów rejonowych utworzono wojskowe prokuratury rejonowe, jako organy mające na celu nadzorowanie śledztw, przygotowywanie aktów oskarżenia i występowanie w charakterze oskarżycieli przez tyimi sądami. Kolejnymi szefami poznańskiej Wojskowej Prokuratury Rejonowej byli: ppłk Stanisław Radomski, sprawujący swój urząd od połowy lutego 1946 r. do połowy maja 1950 r.⁹⁹; mjr (potem ppłk) Tadeusz Kolwiński, urzędujący na tym stanowisku zaledwie kilka miesięcy w 1950 r.¹⁰⁰, oraz mjr Czesław Borkowski, sprawujący swój urząd do 1955 r.¹⁰¹

Wojskowe sądy rejonowe rozpatrywały sprawy w oparciu o dokumentację składaną przez wojskowe prokuratury rejonowe, a zgromadzoną w toku działań dochodzeniowo-śledczych organów bezpieczeństwa¹⁰². Funkcjonariusze resortu bezpieczeństwa publicznego prowadzili śledztwa pod nadzorem prokuratorów wojskowych. Nadzór prokuratorski nad śledztwem i dochodzeniem rozpoczynał się w momencie udzielenia sankcji aż do uprawomocnienia się wyroku lub też umorzenia prowadzonej sprawy w jednostce UB, czy też komendzie MO¹⁰³. Ów nadzór nad pracą funkcjonariuszy był tak naprawdę jedynie teoretyczny i przedstawiciele „bezpieki” specjalnie się nim nie przejmowali. Według nich rola prokuratora miała się ograniczyć do wydania aktu oskarżenia na podstawie dostarczonych materiałów. Taka praktyka była przyczyną stałych konfliktów pomiędzy przedstawicielami wojskowego wymiaru sprawiedliwości i bezpieczeństwa publicznego. Wielokrotnie dochodziło do uchybień formalnoprawnych ze strony śledczych, przez co akta sprawy przekazywane przez prokuraturę do sądu były jej przez sąd zwracane¹⁰⁴. W sprawozdaniach sądu i prokuratury regularnie pojawiają się informacje o błędach i niedociągnięciach proceduralnych. Przyczyną takiego stanu rzeczy było przede wszystkim złe przygotowanie merytoryczne funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa, którzy nie znali obowiązujących wówczas przepisów prawa. Ponadto w wielu przypadkach funkcjonariuszom brakowało warsztatu, jednym słowem, byli to ludzie kompletnie nieprzygotowani do wypełniania swoich obowiązków służbowych. Oficerowie sądu, a także prokuratorzy, zwracali uwagę m.in. na niedostateczne opracowywanie składanych spraw karnych¹⁰⁵.

⁹⁹ *Ibidem*, WPR w Poznaniu, 399/10, Rozkaz nr 99 z dnia 26 maja 1950 r., k. 77–77 v.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 399/10, Rozkaz nr 100 z dnia 26 maja 1950 r., k. 77 v.

¹⁰¹ *Ibidem*, 399/18, Rozkaz nr 189 z dnia 14 października 1950 r., k. 8.

¹⁰² Na temat współpracy organów sądownictwa wojskowego z aparatem bezpieczeństwa zob. J. Borowiec, *op. cit.*

¹⁰³ AIPN Po, WPR w Poznaniu, 399/2, Rozkaz nr 64 z dnia 2 grudnia 1946 r., k. 20–20 v.

¹⁰⁴ Układ dokumentów w aktach sprawy karnej sr. odpowiada najczęściej kolejnym czynnościom realizowanym w toku postępowania, tj. od momentu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, przez wszczęcie śledztwa, wydanie postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, sporządzenie aktu oskarżenia do wydania wyroku. O typowym układzie akt sądowych pisał K. Szwaagrzyk, *Struktura i dokumentacja komunistycznego aparatu represji (prokuratura i sądownictwo wojskowe oraz powszechne, więziennictwo)*. Krytyka źródeł [w:] *Osoby skazane na karę śmierci przez wojskowe sądy rejonowe w latach 1946–1955, Projekt badawczy BEP IPN*, mps powielony, Warszawa 2001, s. 38–41.

¹⁰⁵ AIPN Po, WPR w Poznaniu, 399/1, Sprawozdanie z działalności WPR w Poznaniu za miesiąc grudzień 1946 r., k. 18.

Częstokroć zdarzały się również niedociągnięcia ze strony prokuratorów WPR, którzy np. zbyt ogólnikowo i fragmentarycznie sporządzali protokoły przesłuchań świadków lub też nie przestrzegali terminów zakończenia spraw¹⁰⁶. Uchybienia formalne w pracy prokuratorów wojskowych wynikały nie tyle ze złego przygotowania merytorycznego, ile z lekceważenia obowiązków służbowych¹⁰⁷. Aby zmobilizować podległych sobie prokuratorów do rzetelniejszej pracy i mieć przy tym pełny wgląd w prowadzone przez nich sprawy, szef WPR ppłk S. Radomski wprowadził w życie nowe regulacje wewnętrzne, mające usprawnić prace prokuratury. Rozkazem nr 59 z 30 marca 1949 r. nakazał prokuratorom zaprowadzenie ewidencji wszystkich prowadzonych spraw z wyszczególnieniem przewidywanego terminu zakończenia śledztwa, a w sprawach aresztanckich – terminem tymczasowego aresztowania¹⁰⁸.

Ocena pracy prokuratorskiej przez sędziów była różna. Kierownictwo WSR skarżyło się wielokrotnie na opieszałość prokuratorów w trakcie wypełniania przez nich obowiązków. Przede wszystkim niestarannie prowadzili nadzór nad urzędami bezpieczeństwa, skutkiem czego w wielu przypadkach sędziowie natrafiali na uchybienia proceduralne, np. niedotrzymywanie terminów, braki w sporządzaniu list dowodów rzeczowych. Bywało, że poszczególni prokuratorzy WPR nie czytali spraw przekazywanych przez organy bezpieczeństwa, tylko wraz z aktem oskarżenia sporządzonym przez oficerów śledczych wysyłali je do sądu¹⁰⁹. Podczas rozpraw skutkowało to nieumiejętną prezentacją zgromadzonego materiału dowodowego, a w konsekwencji możliwością zmniejszenia się represji karnej¹¹⁰.

Przełożeni prokuratorów kładli duży nacisk na należyte opracowanie mowy końcowej, która musiała odznaczać się gruntowną znajomością sprawy, jak również miała wykazać: „momenty polityczno-prawne”¹¹¹. Metodykę przygotowywania się prokuratorów najlepiej opisują słowa szefa poznańskiej WPR, który pisał: „oficer nadzorujący sprawę przed skierowaniem jej do sądu sporządza dokładny referat, który załącza się do akt kontrolnych. Referat taki pomocny jest do udziału w posiedzeniu niejawnym i na rozprawie sądowej. Przed rozprawą sądową oficerowie zaznają się jeszcze raz ze sprawą, uzgadniają z szefem Prokuratury kierunek oskarżenia i wnioski końcowe. W każdej poważniejszej sprawie sporządzają przemówienia oskarżycielskie. Oficerowie młodszy, niemający jeszcze należytego doświadczenia, przemówienia takie sporządzają w każdej sprawie, w której występują”¹¹².

¹⁰⁶ Niedociągnięcia podprokuratorów WPR w Poznaniu były piętnowane przez szefa tej prokuratury (*ibidem*, 399/4, Rozkaz organizacyjny nr 33 z 14 lutego 1948 r., k. 13–13 v).

¹⁰⁷ Zob. m.in. *ibidem*, 399/2, Rozkaz nr 72 z dnia 12 grudnia 1947 r., k. 40. Szef WPR w Poznaniu ppłk S. Radomski stwierdził, że mała wydajność pracy i niedociągnięcia dyscyplinarne były spowodowane notorycznym spóźnianiem się do pracy i wcześniejszym, nieusprawiedliwionym wychodzeniem z niej).

¹⁰⁸ *Ibidem*, 399/10, k. 15.

¹⁰⁹ *Ibidem*, WSR w Poznaniu, 398/20, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za czwarty kwartał 1951 r., k. 8–11.

¹¹⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za drugi kwartał 1951 r., k. 84; *ibidem*, 398/8, Sprawozdanie z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za czas od 1 lipca 1948 do 31 lipca 1948 r., k. 184.

¹¹¹ *Ibidem*, WPR w Poznaniu, 399/21, Sprawozdanie kwartalne Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Poznaniu za trzeci kwartał 1952 r., k. 24.

¹¹² *Ibidem*.

Kierownictwo prokuratury również bacznie obserwoowało i oceniało pracę składów orzekających WSR. Właściwie we wszystkich sprawozdaniach słanych do Naczelnej Prokuratury Wojskowej poddawano wnikliwej analizie tzw. represję karną stosowaną przez sąd wobec podsądnych (wyraźnie oddzielano analizy dotyczące cywilów, funkcjonariuszy UB i MO oraz żołnierzy KBW). Ponadto przygotowywano analizy dotyczące owej „represji” za określone kategorie przestępstw, np. z art. 85–88 kkWP¹¹³. Zazwyczaj uwagi prokuratorów skupiały się wokół problemu wymiaru orzekanej kary. Podstawowy zarzut dotyczył jej wysokości oraz określenia kwalifikacji prawnej czynu, co najczęściej wiązało się z łagodniejszym wyrokiem¹¹⁴.

Szef WSR utrzymywał ściśle kontakty z KW PZPR w Poznaniu. Wśród wojskowego personelu sądu znaczną jego część stanowili członkowie partii. Dla przykładu, w 1952 r. na 14 osób do PZPR należało 7 (z pozostałych 4 należało do ZMP, a 3 było bezpartyjnych)¹¹⁵.

W wielu dokumentach WSR pojawiają się informacje świadczące o tym, iż kształtowanie, a następnie egzekwowanie polityki karnej sądu było realizowane w ścisłej współpracy z KW PZPR oraz szefem WUBP¹¹⁶. Wszelkie oficjalne kontakty służbowe z przedstawicielami partii, jak i reprezentantami pozostałych instytucji współpracujących z WSR, były zaplanowane na kwartał z góry i odbywały się w oparciu o kwartalne plany pracy sądu¹¹⁷. Ważną płaszczyzną spotkań było określanie kierunków polityki karnej w zakresie orzecznictwa¹¹⁸. Dla przykładu, w styczniu 1952 r. zorganizowano konferencję szefa sądu i I sekretarza KW PZPR, na której poddano analizie działalność WSR w 1951 r. Zwrócono uwagę przede wszystkim na zakres stosowanej polityki karnej. Analizie poddano m.in. stan przestępczości w poszczególnych powiatach województwa poznańskiego¹¹⁹. „Misją” przedstawicieli aparatu sądowiczego działającego w imieniu „władzy ludowej” było skuteczne i odpowiednio represyjne wyrokowanie w sprawach o charakterze politycznym, tak aby wywołać w społeczeństwie stan lęku przed owym suwerenem. Podczas spotkań I sekretarza, szefa WUBP i szefa WSR omawiano m.in. aktualną sytuację polityczną w województwie. Celem tego typu rozmów było określanie planów działania w zakresie zwalczania działalności opozycyjnej w poszczególnych powiatach wojewódz-

¹¹³ *Ibidem*, 399/30, Sprawozdanie Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Poznaniu za drugie półrocze 1953 r., k. 51.

¹¹⁴ Zob. m.in. *ibidem*, 399/21, Sprawozdanie półroczne Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Poznaniu za drugie półrocze 1952 r., k. 113.

¹¹⁵ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/28, Wykaz imienny oficerów, podoficerów nadterminowych i szeregowców Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu, k. 10.

¹¹⁶ *Ibidem*, 398/16, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za pierwszy kwartał 1951 r., k. 26.

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Wg członków Egzekutywy KW PZPR w Poznaniu przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości będący członkami PZPR zobowiązani byli do ścisłej realizacji zadań stawianych przez partię, np. „jeśli sędzia czy adwokat jest członkiem Partii, to przede wszystkim powinna go obowiązywać etyka partyjna. [...] musi on realizować zadania Partii” (APP, KW PZPR w Poznaniu, 255, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Poznaniu w dniu 20 kwietnia 1950 r., k. 269).

¹¹⁹ *Ibidem*, 398/20, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za pierwszy kwartał 1952 r., k. 34.

stwa poznańskiego. Na terenach, gdzie notowano znaczne zwiększenie przestępczości politycznej, planowano organizowanie większej ilości sesji wyjazdowych WSR¹²⁰.

Szef WSR brał czynny udział w odprawach I sekretarzy komitetów powiatowych PZPR województwa poznańskiego, szefów PUBP, komendantów powiatowych MO i prokuratur powiatowych, które odbywały się w gmachu KW PZPR. Na odprawach omawiano bieżące zagadnienia dotyczące bezpieczeństwa i tym samym wypełniano dyrektywy organów centralnych¹²¹. Kierownictwo sądu sporządzało na zlecenie I sekretarza KW PZPR okresowe analizy przestępczości w organach MO, bezpieczeństwa publicznego, KBW oraz WOP¹²².

Działalność WSR w Poznaniu można ocenić przede wszystkim przez pryzmat rozpatrzonych spraw karnych i orzeczonych wyroków¹²³. W pierwszych trzech miesiącach działalności sądu, tj. od końca marca do 23 maja 1946 r., wpłynęło do realizacji 298 spraw. Najwięcej w marcu: 177, w kwietniu było ich 64 natomiast najmniej, bo 57, zanotowano w maju¹²⁴. Tak dużą liczbę spraw karnych oddanych pod osąd WSR w pierwszym miesiącu działalności należy tłumaczyć przejściem przez ten sąd kompetencji Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu w zakresie orzecznictwa wobec osób cywilnych i funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa. Z wykazu załatwionych spraw można wywnioskować, że prace sądu w zakresie orzecznictwa przebiegały bardzo sprawnie. Oto bowiem w zaledwie 12 dni marca udało się załatwić 16 spraw. W kwietniu zaś załatwiono ich aż 127, natomiast przez pierwsze trzy tygodnie maja sędziowie wojskowi wyrokovali w 83 sprawach karnych¹²⁵.

W ciągu całego 1946 r. w repertorium sądowym WSR w Poznaniu zarejestrowano 1309 spraw karnych. Załatwiono 1259 spośród nich, z czego 925 zakończyło się wyrokiem skazującym. Na ogólną liczbę 1612 oskarżonych skazano 1439 osób. W tej grupie było 1109 cywilów, 307 funkcjonariuszy UB i MO oraz 23 żołnierzy. Największą grupę wśród skazanych stanowiły osoby w przedziale wieku 21–40 lat.

W 1947 r. w repertorium zanotowano wpływ 1127 spraw karnych. Wyrokiem skazującym zakończyło się 838 spraw. WSR rozpoznał sprawy 1914 oskarżonych. Spośród tej liczby wyroki skazujące wydano w stosunku do 1328 osób. Wśród skazanych najwięcej było cywilów, bo aż 996, potem funkcjonariuszy UB – 100 osób; MO – 158;

¹²⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za drugi kwartał 1952 r., k. 78.

¹²¹ *Ibidem*, 398/16, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za drugi kwartał 1951 r., k. 71.

¹²² *Ibidem*, 398/20, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za drugi kwartał 1952 r., k. 138.

¹²³ Wszystkie obliczenia dotyczące orzecznictwa WSR w Poznaniu wykonał autor na podstawie sprawozdań statystycznych za lata 1946–1954 (*ibidem*, 398/1; 398/4; 398/8; 398/11; 398/13; 398/16; 398/19; 398/23; 398/24; 398/29) oraz posilkując się repertoriami sądowymi za lata 1946–1955 (*ibidem*, Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu – dalej: OKBZpNP w Poznaniu, 3/159; 3/160; 3/161; 3/162; 3/163; 3/164; 3/165; 3/166; 3/167; 3/168; 3/169). Autor pragnie zaznaczyć, że przedstawione w pracy obliczenia dopuszczają kilkuprocentowy margines błędu. Wynika on z występujących w dokumentacji niedokładności bądź nieczytelności prezentowanych danych liczbowych.

¹²⁴ *Ibidem*, WSR w Poznaniu, 398/1, Wykaz załatwionych spraw w Wojskowym Sądzie Rejonowym w Poznaniu z dnia 23 maja 1946 r., k. 23.

¹²⁵ *Ibidem*.

Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu...

pracowników PKP – 22; żołnierzy KBW – 52. Najwięcej osób – 634 – skazano na kary pozbawienia wolności w przedziale od 1 do 5 lat.

W związku z amnestią z lutego 1947 r.¹²⁶ kierownictwo sądu zarządziło, iż od 28 marca tego roku dwie osoby z personelu miały przystąpić do wpisywania do repertoriów treści postanowień WPR w sprawie amnestii. Następnie jeden z pracowników sądu miał obowiązek włączenia ich do akt¹²⁷. Mając na uwadze czasochłonność przy opracowywaniu akt spraw karnych (zszycie i sporządzenie kart przeglądowych), szef sądu mjr Jan Zaborowski zezwolił na składanie akt do archiwum bez zszycia¹²⁸.

W 1948 r. WSR miał do rozpoznania 670 spraw karnych. Wyrok skazujący orzeczono w 572 spośród nich. Na ogólną liczbę 1091 oskarżonych skazano 905 osób, z tego: 703 cywilów; 56 funkcjonariuszy UB, 107 funkcjonariuszy MO; 12 pracowników PKP oraz 27 żołnierzy z KBW¹²⁹. Podobnie jak w roku 1947, także i w tym najwięcej skazanych otrzymało karę więzienia w przedziale od 1 do 5 lat.

W 1949 r. WSR w Poznaniu rozpatrzył sprawy 938 oskarżonych w 700 sprawach karnych. Wyrok skazujący orzeczono w 534 sprawach. Z ogólnej liczby oskarżonych skazano 814 osób z czego 648 cywilów. Osobną grupę przestępstw stanowiły te popełniane przez funkcjonariuszy UB, MO oraz żołnierzy KBW i WOP. Spośród 197 oskarżonych sąd orzekł kary pozbawienia wolności w stosunku do 166 osób. Wg statystyk sądowych wśród skazanych znaczną grupę stanowili funkcjonariusze UB – 46 osób oraz MO – 90 osób, reszta skazanych to żołnierze¹³⁰. Warto zwrócić uwagę, że w 1949 r. odbyło się 146 sesji wyjazdowych, na których rozpatrzono 236 spraw obejmujących 436 oskarżonych.

W 1950 r. w repertorium WSR zarejestrowano wpływ 692 spraw karnych, 586 zakończyło się wyrokami skazującymi. We wszystkich rozpatrywanych sprawach było łącznie 1136 oskarżonych. Z tej liczby wyroki skazujące zapadły w stosunku do 920 osób, w tym: 741 cywilów oraz 179 funkcjonariuszy i żołnierzy. Odbyło się ponadto 176 sesji wyjazdowych, podczas których rozpatrzono 221 spraw, w których oskarżone były 432 osoby. Wśród skazanych cywilów najliczniejszą grupą były osoby bezpartyjne – 519 osób; potem członkowie PZPR – 83 osoby oraz ZMP – 58 osób. W przypadku funkcjonariuszy największą grupę stanowili członkowie PZPR – 131 osób; drugą liczną grupą byli bezpartyjni – 39 osób.

¹²⁶ Jej zastosowanie było szeroko komentowane przez przedstawicieli wojskowego wymiaru sprawiedliwości. O słuszności takiej regulacji prawnej traktuje np. rozkaz nr 14 szefa WPR w Poznaniu z 17 marca 1947 r. Czytamy w nim m.in.: „Narodowy Sejm Rzeczypospolitej, uchwalając ustawę amnestijną, dał jeszcze raz dowód swej dobrej woli wciągnięcia do pracy nad odbudową Państwa wszystkich obywateli, nawet tych, którzy stumanieni wrogą agitacją zagraniczną i rodzimej reakcji znaleźli się za kratami więzienia” (*ibidem*, WPR w Poznaniu, 399/2, Rozkaz nr 14 z dnia 17 marca 1947 r., k. 29–29 v).

¹²⁷ *Ibidem*, WSR w Poznaniu, 398/7, Rozkaz dzienny nr 22 z dnia 20 marca 1947 r., k. 21.

¹²⁸ *Ibidem*, Rozkaz dzienny nr 19 z dnia 3 marca 1947 r., k. 18.

¹²⁹ *Ibidem*, 398/11, Sprawozdanie z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za okres od 1 stycznia 1948 do 31 grudnia 1948 r., k. 19.

¹³⁰ *Ibidem*, 398/13, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za okres od 1 stycznia 1949 do 31 grudnia 1949 r., k. 7.

Rok 1951 charakteryzował się ciągłym zmniejszaniem ilości realizowanych przez sąd spraw karnych. Spośród 450 zarejestrowanych wyrokiem skazującym zakończyły się 344. Na ogólną liczbę 676 oskarżonych WSR skazał 513 osób. Z tej liczby bezpartyjne były 324 osoby, 95 należało do PZPR, a 63 do ZMP.

W zdecydowanej większości przypadków cywile byli skazywani za przestępstwa z art. 86 kkWP (próba zmiany ustroju siłą)¹³¹ oraz z art. 4 małego kodeksu karnego (dalej: mkk.) – nielegalne posiadanie broni¹³². W przypadku funkcjonariuszy UB i MO oraz żołnierzy KBW w 8 przypadkach popełnili oni przestępstwa przeciw mieniu wojskowemu. Pozostali skazani: 12 osób, popełniali przestępstwa chuligaństwa, nadużycia władzy i naruszenia obowiązku służbowego¹³³. W stosowaniu sankcji karnej najwięcej osób, bo 149, skazano na kary od 1 do 3 lat więzienia; kary od 5 do 10 lat wymierzono zaś 128 osobom.

W roku 1952 w repertorium sądowym wpisano 222 sprawy karne przeznaczone do rozpatrzenia. Wyrok skazujący orzeczono w 192. Na ogólną liczbę 438 oskarżonych skazano 317 osób. W tej grupie znalazło się 220 cywilów, 42 funkcjonariuszy UB, 38 funkcjonariuszy MO, 1 żołnierz WOP i 16 żołnierzy KBW. Wśród skazanych 85 należało do PZPR, 84 do ZMP, a 127 było bezpartyjnych. Wymiar najczęściej stosowanej kary więzienia to przedział: 1–3 lat (88 skazanych) oraz 5–10 lat (84 skazanych).

W 1953 r. w WSR zarejestrowano 239 spraw, z czego 172 zakończyły się wyrokiem skazującym. Na ogólną liczbę 483 oskarżonych skazano 279 osób, w tym 212 cywilów, 32 funkcjonariuszy MO, 26 UB oraz 9 żołnierzy KBW. 50 skazanych należało do PZPR, 57 do ZMP, a 158 było bezpartyjnych. Najczęściej stosowano karę z przedziału 3 do 10 lat pozbawienia wolności.

W ciągu 1954 r. w WSR w Poznaniu wpisano do repertorium 118 spraw. Wyrokiem skazującym zakończyły się 74 sprawy, w których występowało 168 oskarżonych. Skazano 98 osób, z których 60 to cywile, 25 funkcjonariusze UB, 9 funkcjonariusze MO i 4 żołnierze KBW. Wśród nich 30 było członkami PZPR, 21 ZMP, a 46 było bezpartyjnych. Najczęściej stosowana kara pozbawienia wolności zawierała się w przedziale od 1 do 5 lat.

O ostatnich kilku miesiącach działalności WSR w Poznaniu wiadomo niewiele¹³⁴. Pierwszą sprawę karną zarejestrowano w repertorium 11 stycznia 1955 r. (Sr. 1/55).

¹³¹ Analizę karnoprawną oraz praktykę stosowania tego przepisu w orzecznictwie sądownictwa wojskowego na przykładzie WSR w Rzeszowie przedstawił J. Borowiec, *Artykuł 86 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego. Teoria i praktyka na przykładach orzecznictwa Wojskowego Sądu Rejonowego w Rzeszowie w latach 1946–1954*, „Studia Rzeszowskie” 2002, nr 8, s. 107–116.

¹³² Dekret o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa z 13 czerwca 1946 r. (DzU 1946, nr 30, poz. 192).

¹³³ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/20, Sprawozdanie opisowe z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za czwarty kwartał 1951 r., k. 12–13.

¹³⁴ W aktach poznańskiego Oddziału IPN przejętych na zasadzie użyczenia z Archiwum Wojsk Lądowych we Wrocławiu nie zachowały się sprawozdania statystyczne oraz opisowe z ostatniego roku pracy sądu. Brak również książki rozkazów za 1955 r. Jedynymi źródłami są: Repertorium WSR z 1955 r. – zamknięte 16 V 1955 r. (AIPN Po, OKBZpNP w Poznaniu, 3/169) oraz sprawozdania WPR za ostatnich kilka miesięcy 1955 r. (*ibidem*, WPR w Poznaniu, 399/34, Sprawozdania miesięczne i kwartalne z działalności WPR w Poznaniu w 1955 r., k. 20).

Podsądnym był Karol Kaiser, oskarżony o szpiegostwo z art. 7 mkk. Rozprawa główna odbyła się 25 stycznia, a sąd orzekł karę 15 lat pozbawienia wolności, 5 lat pozbawienia praw publicznych oraz przepadek mienia. Była to najwyższa, z orzeczonych w 1955 r. przez WSR, kara więzienia. Ostatni wydany przez poznański WSR wyrok zapadł w sprawie Sr. 40/55 przeciwko Zenonowi Janeczce, skazanemu 30 kwietnia na karę łączną 6 lat i 8 miesięcy więzienia. W ciągu 4 miesięcy sąd rozpatrzył w sumie 40 spraw, w których było 76 oskarżonych. Wyrokiem skazującym zakończyły się 32 sprawy, skazano 62 osoby. W styczniu wpłynęło do sądu 10 spraw, w lutym 8, w marcu 17, a w kwietniu 5.

***

Wojskowe sądy rejonowe były jednym z najbardziej sprawnych narzędzi aparatu represji w Polsce Ludowej. W ciągu dziesięciu lat swojej działalności osądziły i skazały na śmierć przynajmniej 3468 osób, wyroki wykonano na 1363 spośród nich¹³⁵. Wśród badaczy tej problematyki pojawiają się przypuszczenia, iż różne sądy wojskowe działające w latach 1944–1956 mogły skazać na karę śmierci nawet 5 tys. osób¹³⁶.

Poznański WSR wielokrotnie orzekał wyroki kary śmierci. Na podstawie obliczeń ustalono, iż wydał wyroki śmierci w stosunku do co najmniej 189 osób. Wykonano na pewno 70 spośród nich¹³⁷. Najwięcej wyroków śmierci, bo aż 166, orzeczono w latach 1946–1949 (zob. aneks nr 3).

Wspomnienia osób, wobec których orzeczono tzw. ks. opisują dramaturgię rozpraw, kiedy zapadał wyrok – kara śmierci. Kazimierz Świrski¹³⁸ – jeden ze skazanych przez WSR w Poznaniu w kwietniu 1948 r. na karę śmierci za przynależność do AK – tak opisywał moment odczytania mu wyroku: „pamiętam odczytanie wyroku. Dwukrotna kara śmierci. To było szokujące. Z wyrokiem otrzymałem jednocześnie opinię sądową, że na ulaskawienie nie zasługuję, ponieważ nikt mnie nie namawiał do tej działalności. Byłem już trupem”¹³⁹.

¹³⁵ Dane przytoczone za: *Księga świadectw. Skazani na karę śmierci w czasach stalinowskich i ich losy*, red. K. Madej, J. Żaryn, J. Żurek, Warszawa 2003, s. XXIX. Na temat kar śmierci w orzecznictwie wojskowych sądów rejonowych powstało w ostatnim czasie kilka prac, m.in.: *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu 1946–1955*, red. K. Szwagrzyk, Wrocław 2002; Z. Biegański, *Sądownictwo i skazani na śmierć z przyczyn politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1956*, Bydgoszcz 2003; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie 1946–1955*, red. T. Bereza, P. Chmielowiec, Rzeszów 2004.

¹³⁶ *O karach śmierci w latach 1946–1956 z Krzysztofem Szwagrzykiem i Janem Żarynem rozmawia Barbara Polak*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 11, s. 18. Zob. także www.ipn.gov.pl z 11 marca 2005 r.

¹³⁷ Obliczenia wykonali pracownicy poznańskiego Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN na podstawie repertoriów sądowych. Pełna lista osób, wobec których orzeczono karę śmierci, jest opublikowana na stronie internetowej IPN www.ipn.gov.pl pod tytułem *Lista represjonowanych*. Jako uzupełniający materiał badawczy można potraktować, oprócz akt spraw karnych WSR w Poznaniu, dwieteczki zawierające zawiadomienia o śmierci więźnia z całej Wielkopolski (AIPN Po, OKBZpNP w Poznaniu, 3/438; 3/440, Zawiadomienia o śmierci więźnia z okresu 1946–1948).

¹³⁸ Zachowała sięteczka akt prokuratorskich (*ibidem*, WPR w Poznaniu, 399/45).

¹³⁹ M. Wyrwich, *W celi śmierci*, Warszawa 2002, s. 98.

Rekapitułując, w ciągu dziesięciu lat działalności WSR w Poznaniu w repertoriach sądowych zarejestrowano 5567 spraw karnych, w których rozpatrzono sprawy 8532 oskarżonych. Kary pozbawienia wolności orzeczono w 4269 sprawach, skazano 6675 osób (zob. aneks nr 4). Karę śmierci orzeczono w stosunku do co najmniej 189 skazanych, z czego w 70 przypadkach została na pewno wykonana.

Zdarzało się, że sąd warunkowo zawieszał wykonanie orzeczonej kary. W 1947 r. WSR zawiesił wykonanie kary więzienia 144 skazanym. W kolejnych latach praktyka zawieszania kar kształtowała się w następujący sposób: 1948 r. – 123 osoby; 1949 r. – 50 osób; 1950 r. – 33 osoby; 1951 r. – 50 osób; 1952 r. – 20 osób; 1953 r. – 25 osób; 1954 r. – 15 osób; 1955 r. – 17 osób¹⁴⁰.

Do najczęściej popełnianych przez cywilów przestępstw należały: udział w nielegalnych związkach oraz nielegalne posiadanie broni¹⁴¹. Wzrost wpływu spraw karnych kwalifikowanych jako przestępstwa udziału w nielegalnych związkach zwiększył się w 1950 r.¹⁴² Kierownictwo sądu zwracało uwagę na sporą grupę spraw kwalifikowanych jako tzw. szeptana propaganda¹⁴³. Cywilów sądzono także za przestępstwa pospolite, np. rabunki. Wśród przestępstw popełnianych przez funkcjonariuszy i żołnierzy dominowały nadużycia władzy z chęci zysku lub korzyści osobistej. W wielu przypadkach rozpatrywano sprawy wynikające z uchybień wartowniczych i konwojowych. Notowano także sprawy karne z tytułu dezercji. Dotyczyły one głównie żołnierzy służących w KBW. W mniejszym stopniu występowały w MO oraz organach bezpieczeństwa. Ostatnią grupę zarejestrowanych w statystykach sądowych przestępstw stanowiły przestępstwa przeciwko honorowi, godności i powadze Ludowego Wojska Polskiego¹⁴⁴.

Działalność WSR w Poznaniu można również ocenić poprzez analizę danych statystycznych dotyczących realizacji pozostałych zadań. Do sądu wpływały pisma z prośbą o ułaskawienie (tych było najwięcej), o warunkowe zawieszenie kary, wnioski o zatarcie skazania, korespondencja z jednostkami penitencjarnymi, np. Centralnymi Więzieniami w Rawiczu i Wronkach, itp. W 1947 r. do sądu wpłynęło 117 takich spraw, w 1948 r. – 112, w 1949 r. – 183, w 1950 r. i 1951 r. po 187, w 1952 r. – 68, w 1953 r. – 87, w 1954 r. – 29¹⁴⁵.

Zajęcia polityczno-wychowawcze i szkolenia były elementem codzienności dla wszystkich osób zatrudnionych w organach wojskowego wymiaru sprawiedliwości. W zajęciach mieli obowiązek uczestniczyć wszyscy pracownicy wojskowych jedno-

¹⁴⁰ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 77/708, Wykaz kar warunkowo zawieszonych 1947–1955.

¹⁴¹ Szczegółowa analiza orzecznictwa WSR w Poznaniu będzie tematem osobnej rozprawy.

¹⁴² *Ibidem*, 398/13, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za miesiąc styczeń 1950 r., k. 19–20.

¹⁴³ Szerzej na temat wroziej i szeptanej propagandy zob. Ł. Kamiński, *Formy oporu społecznego w Polsce w latach 1944–1948* [w:] *Polska 1944/45–1989. Studia i materiały*, t. 4, Warszawa 1999; *idem*, *Polacy wobec nowej rzeczywistości 1944–1948. Formy pozainstytucjonalnego, żywiołowego oporu społecznego*, Toruń 2000.

¹⁴⁴ AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/11, Sprawozdanie z działalności Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu za okres od 1 stycznia 1948 do 31 grudnia 1948 r., k. 23; *ibidem*, 398/13, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za okres od 1 stycznia 1949 do 31 grudnia 1949 r., k. 9.

¹⁴⁵ Wszystkie obliczenia wykonał autor na podstawie Repertorium „Cp”, „Cs” prowadzonego w jednej księdze dla lat 1947–1954 (*ibidem*, Po 398/34).

stek organizacyjnych, zarówno kadra oficerska, jak i kontraktowa¹⁴⁶. Dowództwo OW nr III rozkazem dziennym nr 196 z 10 września 1946 r. zarządziło, że zajęcia polityczno-wychowawcze dla kadry oficerskiej i pracowników kontraktowych miały się odbywać we środy, z tym że dla oficerów w Okręgowym Domu Żołnierza, a dla cywilów w sali kasyna oficerskiego przy ul. Bukowskiej w Poznaniu. We wszystkich tego typu zajęciach mieli obowiązek uczestniczyć pracownicy WSR¹⁴⁷. Szkolenia specjalistyczne dla podoficerów i oficerów zawodowych sądu odbywały się cyklicznie w każdą sobotę. Zorganizowane były wspólnie z oficerami i podoficerami WPR. Metodyka prowadzonych szkoleń zakładała, iż każdy z uczestniczących w zajęciach zobowiązany był zreferować zadany wcześniej materiał. Ponadto osoby prowadzące szkolenia przygotowywały konspekty z zajęć. Zajęcia były poddawane wnikliwej kontroli. Dokonywali jej np. szefowie innych WSR w Polsce¹⁴⁸.

Wszystkie szkolenia odbywały się w oparciu o programy szkoleń na dany rok szkoleniowy. Ponadto na początku każdego miesiąca sporządzany był szczegółowy program szkoleń podawany do wiadomości w postaci rozkazów wyszkoleniowych. Oficerów szkolono w trzech kierunkach: prawniczym, wojskowym oraz marksistowsko-leninowskim. Wszystkie szkolenia kadry oficerskiej odbywały się w soboty od godz. 8 do 14. Ponadto obowiązkiem każdej z osób było indywidualne douczanie się, na co przeznaczono poniedziałkowe popołudnia w godzinach od 17 do 20¹⁴⁹. W 1953 r. indywidualna nauka własna oficerów odbywała się o godzinę dłużej, tj. do 21. Drugą grupę osób podlegających szkoleniom stanowili szeregowi, z wyłączeniem podoficerów zawodowych. W ich przypadku wszystkie zajęcia odbywały się we wtorki w godzinach od 8 do 10 w pomieszczeniu Kompani Wartowniczej.

Pozostali pracownicy sądu – cywile zobowiązani byli uczestniczyć w szkoleniach odbywających się w każdą sobotę w godzinach od 8 do 10 w Oficerskim Klubie Garnizonowym w Poznaniu¹⁵⁰.

Wśród tematów szkoleń prawniczych były m.in.: „podstawowe pojęcia prawa karnego procesowego”; „główne zasady socjalistycznego procesu karnego”; „powództwo cywilne w procesie karnym”, a także szereg zajęć z zakresu procedury karnej. Wśród tematów zajęć wojskowych były wykłady z zakresu taktyki i regulaminów obowiązujących w Ludowym Wojsku Polskim. W ramach szkoleń wojskowych odbywały się także zajęcia praktyczne, np. strzelanie z broni krótkiej. Ciekawie natomiast brzmią tematy szkoleń z zakresu marksizmu-leninizmu. Wśród nich były m.in.: „Budowa socjalizmu w Polsce w oparciu o doświadczenia WKP (b)”; „Imperializm ame-

¹⁴⁶ W dokumentacji archiwalnej WSR w Poznaniu zachowały się jedynie dwie teczki zawierające materiały dotyczące realizacji programów szkoleniowych. Są to teczki pt.: Rozkazy Szefa Sądu dot. spraw szkoleniowych, pełnienia dyżurów z 1952 r. (*ibidem*, 398/21) oraz Rozkazy Szefa Sądu dot. spraw szkoleniowych z 1953 r. (*ibidem*, 398/26).

¹⁴⁷ *Ibidem*, 398/3, Rozkaz dzienny nr 8 z dnia 17 września 1946 r., k. 4.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 398/13, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za miesiąc czerwiec 1950 r., k. 60.

¹⁴⁹ *Ibidem*, 398/21, Rozkaz wyszkoleniowy nr 01/52 z dnia 2 stycznia 1952 r., k. 4.

¹⁵⁰ *Ibidem*. Warto zaznaczyć, że o potrzebie kształcenia kadr urzędniczych w sądownictwie wypowiadały się również instancje partyjne (APP, KW PZPR, 3155, Sprawozdanie z wykonania wniosków Egzekutywy KW PZPR z dnia 7 grudnia 1951 r., k. 3). W sprawozdaniu podkreślono, iż: „siłą rzeczy obok uświadamionego w zasadzie sędziego nie może znaleźć się będący jeszcze w ciemnościach i zacofaniu urzędnik”.

Struktury

rykański – organizator nowej wojny, prowodyr światowej reakcji” czy też „Nauki procesu bandy Tatar. Splot spychalszczyzny z dywersyjno-szpiegowską bandą Tatarą”¹⁵¹.

Oprócz szkoleń organizowanych przez kierownictwo sądu odbywały się również szkolenia polityczne na kursach partyjnych, które odbywały się w każdy czwartek w godzinach od 17 do 21.

Zaplanowany na dany rok kalendarzowy harmonogram różnorodnych szkoleń oraz kursów kończył się egzaminami, do których zobowiązani byli przystąpić wszyscy pracownicy sądu¹⁵².

Oprócz szkoleń odbywały się cotygodniowe odprawy pracowników wojskowych i cywilnych sądu, na których omawiano sprawy organizacyjne, np. dotyczące urzędowania. W przypadku odpraw oficerów służby sprawiedliwości koncentrowano się na omawianiu kwestii prawnych związanych z rozpoznawanymi przez sąd sprawami karnymi¹⁵³.

Na mocy zarządzenia organizacyjnego nr 02/55 szefa Zarządu Sądownictwa Wojskowego płk. Oskara Karlinera z 26 kwietnia 1955 r. wszystkie wojskowe sądy rejonowe i wojskowe prokuratury rejonowe rozformowano¹⁵⁴. Sprawy karne prowadzone przez sądy wojskowe miały być przekazane do sądów powszechnych zgodnie z ustawą z 5 kwietnia 1955 r. o przekazaniu sądom powszechnym dotychczasowej właściwości sądów wojskowych w sprawach karnych osób cywilnych, funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa publicznego, Milicji Obywatelskiej i Służby Więziennej¹⁵⁵. Wspomniane zarządzenie szefa Zarządu Sądownictwa Wojskowego nr 02/55 określiło w punkcie 5 typy spraw, które nie podlegały przekazaniu sądom powszechnym. Chodziło tu o sprawy karne żołnierzy KBW, WOP oraz Wojska Polskiego, jak również sprawy karne osób skazanych za szpiegostwo¹⁵⁶.

Szefowie wojskowych sądów rejonowych mieli obowiązek zaprzestać przyjmowania nowych spraw karnych z dniem 1 maja 1955 r., a sprawy już rozpoczęte, lecz niezakończone wyrokiem w pierwszej instancji przed dniem wejścia w życie omawianej ustawy, miały być rozpatrywane przez właściwe terytorialnie sądy powszechne. Ostateczny termin likwidacji wojskowych sądów rejonowych wyznaczono na 31 sierpnia 1955 r.

Akta zakończonych spraw karnych prowadzonych przez WSR w Poznaniu zarchiwizowano w archiwum Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu. Sprawy niezakończono przekazano do nowo utworzonego Wydziału IV AK przy Sądzie Wojewódzkim w Poznaniu. Pozostałą grupę akt (np. sprawy o szpiegostwo) przekazano według właściwości do Archiwum Śląskiego Okręgu Wojskowego we Wrocławiu (później Archiwum Wojsk Lądowych).

¹⁵¹ Tematy zacerpnięto z rozkazów wyszkoleniowych z 1952 r. (AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/21).

¹⁵² *Ibidem*, 398/20, Sprawozdanie opisowe z działalności WSR w Poznaniu za czwarty kwartał 1951 r., k. 20.

¹⁵³ *Ibidem*, 398/13, Sprawozdanie z działalności WSR w Poznaniu za miesiąc marzec 1950 r., k. 38.

¹⁵⁴ S. Abramowicz, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi – ludzie i struktury* [w:] *Wojskowy Sąd Rejonowy w Łodzi...*, s. 37; F. Musiał, *Sądownictwo wojenne i wojskowe 1943–1955. Budowa struktur aparatu represji*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2003, nr 19–20, s. 85. W pracy korzystano z kopii zarządzenia nr 02/55 znajdującej się w zasobie archiwalnym krakowskiego Oddziału IPN (AIPN Kr, 85/211, k. 19–26).

¹⁵⁵ DzU 1955, nr 15, poz. 83.

¹⁵⁶ S. Abramowicz, *op. cit.*, s. 38.

Akta spraw karnych byłego WSR w Poznaniu przechowywane w archiwum Sądu Wojewódzkiego stały się obiektem szczególnego zainteresowania organów bezpieczeństwa w 1966 r. Owo zainteresowanie było wynikiem ustaleń poczynionych na szczelnie centralnym pomiędzy ministrami sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, którzy stwierdzili, że materiały te posiadają: „dużą wartość historyczną i naukową. Dlatego też Ministerstwo Sprawiedliwości w porozumieniu z MSW podejmuje kroki zmierzające do pełnego zabezpieczenia tych akt przed zniszczeniem lub dostępem do nich osób niepowołanych”¹⁵⁷. W rzeczywistości akta spraw karnych byłego WSR w Poznaniu miały być wykorzystywane jako materiał pomocniczy do prowadzenia przez Służbę Bezpieczeństwa (dalej: SB) różnego rodzaju spraw operacyjnych (np. spraw operacyjnych sprawdzeń czy też spraw operacyjnych rozpracowań). W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych akta te były również „cennym” materiałem źródłowym, po który sięgano, opracowując tzw. charakterystyki (faktologie)¹⁵⁸.

Minister sprawiedliwości wyraził zgodę na przejęcie w depozyt z archiwów sądowych akt spraw karnych tzw. szczególnego znaczenia i polecił prezesom sądów wojewódzkich, aby umożliwili dostęp do magazynów oficerom SB typującym akta¹⁵⁹. Funkcjonariusze SB mieli wyselekcjonować m.in. akta spraw karnych osób prowadzących działalność konspiracyjną, opozycyjną, zbrodniarzy wojennych i osób współpracujących z okupantem¹⁶⁰.

Kierownictwo SB w Poznaniu otrzymało polecenie, aby w terminie do 6 czerwca 1966 r. funkcjonariusze Wydziału „C” przygotowali listy tych spraw karnych, które wytypowano do zdeponowania w archiwum KW MO w Poznaniu, i przesłali je do Wydziału II Biura „C” w Warszawie¹⁶¹. Zgodnie z poleceniem mjr S. Forycki (naczelnik Wydziału „C” KW MO w Poznaniu) przesłał do centrali wykazy akt spraw karnych wytypowanych przez podległych mu oficerów¹⁶². Przekazanie akt do depozytu nastąpiło w maju 1967 r. Spośród wstępnie wytypowanych 990 spraw karnych byłego WSR w Poznaniu do archiwum Wydziału „C” KW MO trafiło 528 spraw w 684 tomach, co stanowiło w sumie 15,5 m.b.¹⁶³ Niezwłocznie rozpoczęto prace

¹⁵⁷ AIPN Po, Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Poznaniu (dalej: KW MO w Poznaniu), 06/214 t. 41, Pismo Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 16 maja 1966 r. skierowane do wszystkich prezesów sądów wojewódzkich, k. 1.

¹⁵⁸ Charakterystyki opracowywano na podstawie wytycznych sformułowanych przez Biuro „C” MSW, np.: Schemat do opracowania działalności nielegalnej organizacji politycznej (bandy zbrojnej) oraz Wytyczne dotyczące wypełniania kart na czyny przestępne (*ibidem*, Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Szczecinie, 0020/533, k. 12–13, 14–16).

¹⁵⁹ *Ibidem*, KW MO w Poznaniu, 06/214, t. 41, Pismo ministra sprawiedliwości do ministra spraw wewnętrznych z dnia 16 maja 1966 r., k. 169; *ibidem*, Pismo Ministerstwa Sprawiedliwości do prezesa Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 16 listopada 1966 r., s. 155.

¹⁶⁰ *Ibidem*, Pismo Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do zastępcy komendanta wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej ds. SB i naczelnika Wydziału „C” w Poznaniu z dnia 21 maja 1966 r., k. 2–3.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² *Ibidem*, OKBZpNP w Poznaniu, 3/472, Wykaz spraw karnych WSR w Poznaniu z dnia 2 czerwca 1966 r., k. 1–58.

¹⁶³ *Ibidem*, KW MO w Poznaniu, 06/214, t. 41, Wykaz akt spraw karnych byłego WSR w Poznaniu stanowiący załącznik do pisma skierowanego do naczelnika Wydziału II Biura „C” MSW z dnia 22 kwietnia 1967 r., k. 160–161.

Struktury

ewidencyjne na tymże zbiorze. Pierwszą czynnością, jaką wykonali funkcjonariusze pracujący w archiwum, było skonfrontowanie wszystkich osób „przechodzących w aktach” z kartami kartoteki ogólnoinformacyjnej (KOI) Wydziału „C”. W wyniku tej konfrontacji uzupełniono karty ewidencyjne lub wystawiono nowe dla osób, którym wcześniej takich kart nie wystawiono, które następnie przesłano do Biura „C” MSW w Warszawie¹⁶⁴. Oprócz akt byłego WSR do depozytu MSW trafiły m.in. akta Specjalnego Sądu Karnego (3 sprawy) i Wydziału VIII Sądu Okręgowego w Poznaniu (17 spraw)¹⁶⁵.

Przedłużenie okresu przechowywania depozytu w archiwum Wydziału „C” nastąpiło w 1976 r. na podstawie zgody uzyskanej z Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁶⁶.

Ostatecznie akta spraw karnych byłego WSR w Poznaniu powróciły z depozytu Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Poznaniu do archiwum Sądu Wojewódzkiego w styczniu 1990 r., na mocy decyzji ministra spraw wewnętrznych z 24 listopada 1989 r., w związku z prośbą ministra sprawiedliwości¹⁶⁷. Nieco wcześniej, bo 8 listopada 1989 r., minister sprawiedliwości wydał polecenie prezesom sądów wojewódzkich, aby wstrzymali brakowanie akt spraw karnych sądów wojskowych i zakwalifikowali je do wieczystego przechowywania¹⁶⁸.

***

Przez wszystkie lata działalności Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu był jednym z najbardziej krwawych mechanizmów aparatu represji. Działając jako narzędzie stalinowskiego terroru i bezprawia, bezdusznie wykonywał polecenia politycznych mocodawców. Poznański WSR nie miał w sobie nic z niezawisłości, wyroki wydawał na polityczne zamówienie, zgodnie z wytyczoną przez aktywną linią ideologiczną. WSR w Poznaniu był trybem maszyny, który „prawnie” sankcjonował okrutne metody walki z politycznymi przeciwnikami. Skazani trafiali do często bezmiejscowych mogił z przestreloną potylicą, inni cierpieli w ponurych celach więzień w Rawiczu i Wronkach, gdzie odzierano ich z resztek godności¹⁶⁹. Ich oprawcy, sędziowie wojskowi, nigdy nie odpowiedzieli za swoje zbrodnie.

¹⁶⁴ *Ibidem*, 06/245, t. 74, Sprawozdanie Sekcji II Wydziału „C” za okres od 2 stycznia do 30 czerwca 1969 r., b.p.

¹⁶⁵ *Ibidem*, Wykaz akt spraw karnych z dnia 10 lipca 1967 r., k. 162.

¹⁶⁶ *Ibidem*, Pismo ministra sprawiedliwości do ministra spraw wewnętrznych z dnia 3 maja 1976 r., k. 167.

¹⁶⁷ *Ibidem*, OKBZpNP w Poznaniu, 3/553, Protokół zdawczo-odbiorczy akt sądowych z depozytu WUSW w Poznaniu do Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu. Wędrówką akt byłych wojskowych sądów rejonowych zajęła się w ostatnim czasie K. Lisiecka, *Akta WSR w Koszalinie – problem rozproszenia zespołu oraz brak usankcjonowanych prawem możliwości jego scalenia*, z 5 V 2005 r.

¹⁶⁸ S. Abramowicz, *Znaczenie akt sądowych z zasobu Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi dla badań naukowych i ścigania zbrodni przeciwko narodowi polskiemu* [w:] *Archiwa instytucji wymiaru sprawiedliwości w służbie państwa i obywateli. Materiały III Krajowego Sympozjum Archiwalnego Łódź, 4–5 września 2001 r.*, red. J. Baranowski, U. Zarzycka-Sutter, Łódź 2001, s. 111.

¹⁶⁹ Wspomnienia więźniów centralnych więzień we Wronkach i Rawiczu, w tym również tych osadzonych na podstawie wyroków WSR w Poznaniu opublikowano w pracy pt. *W złowieszczych murach Wronek i Rawicza lat 1945–1956*, Poznań 1995.

Organizacja i działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu...

O roli, jaką miały spełniać sądy w nowej proletariackiej rzeczywistości, świadczą dosadne słowa W. I. Lenina: „sąd nie powinien wyrzec się stosowania terroru, obiecywanie tego byłoby oszukiwaniem siebie lub oszukiwaniem innych – powinien natomiast uzasadnić i zalegalizować go pryncypialnie, jasno i bez fałszu, i bez upiększania. Formułować trzeba możliwie szeroko, gdyż jedynie rewolucyjna świadomość prawna i rewolucyjne sumienie określą warunki zastosowania terroru na większą lub mniejszą skalę”¹⁷⁰. Kadry Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu tak sformułowane cele wykonywały z pełnym zaangażowaniem, bez wahań i refleksji.

---

¹⁷⁰ Cyt. za: A. Walicki, *Marksizm i skok do królestwa wolności. Dzieje komunistycznej utopii*, Warszawa 1996, s. 543.

ANEKS nr 1

Sędziowie Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu w latach 1946–1955

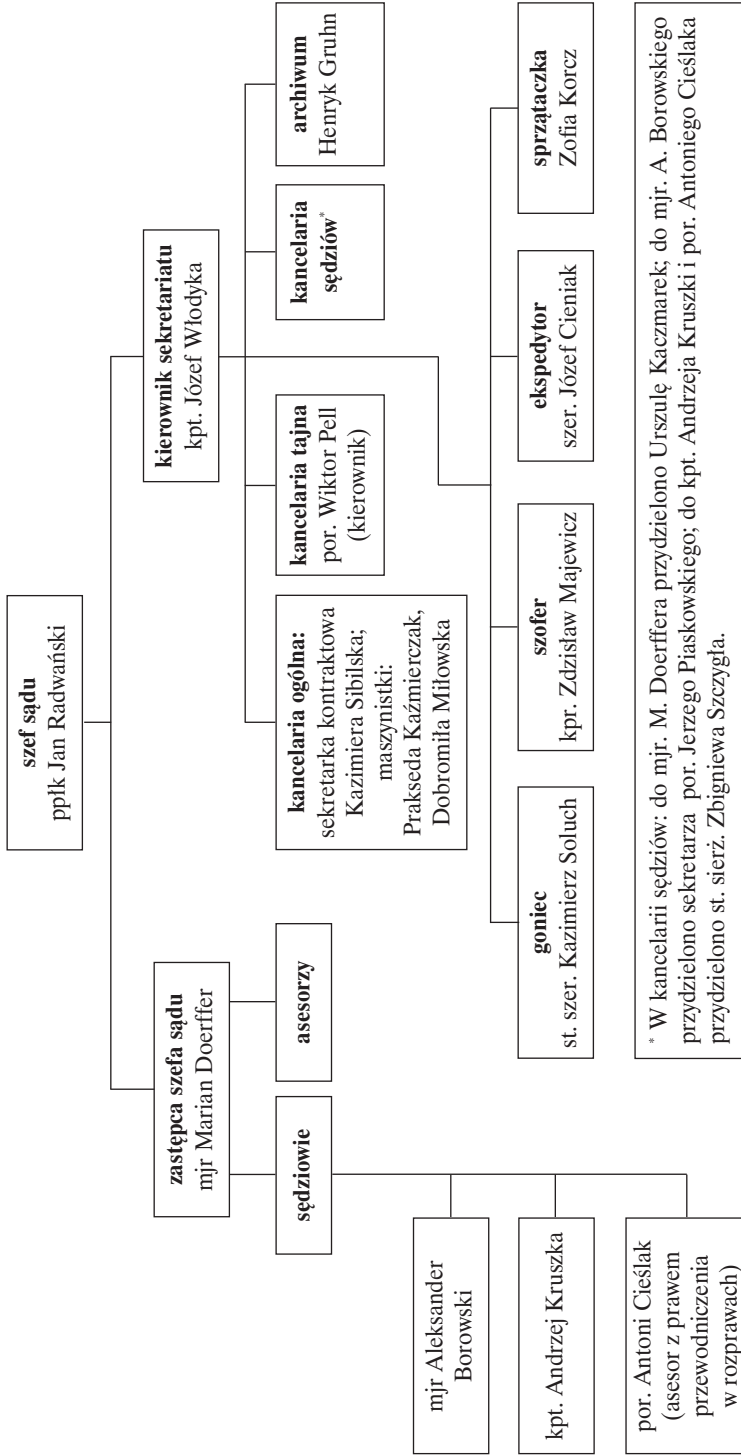
Nazwisko	Imię	Stopień	Stanowisko	Okres służby
Bakalarski	Czesław	porucznik	asesor z prawem przewodniczenia w rozprawach	1951–1952
Banaszak	Alfons	porucznik	sędzia	1946
Bieniaszewski	Michał	porucznik	aplikant/sędzia	1951–1953
Borowski	Aleksander	porucznik/major	sędzia/zastępca szefa sądu	1947–1952 (z przerwami)
Cieślak	Antoni	porucznik	asesor z prawem przewodniczenia w rozprawach	1951–1952
Czajkowski	Stanisław	major	sędzia	1949–1950
Doerffer	Marian	major	zastępca szefa sądu	1950–1953
Garnowski	Władysław	major/podpułkownik	szef sądu	1946
Janicki	Mieczysław	major/podpułkownik	szef sądu	1948–1949
Jęczmyk	Edward	porucznik/kapitan	asesor/sędzia	1946–1948
Kanderczewski	Zbigniew	porucznik	sędzia	1947
Kardasz	Bolesław	chorąży	asesor/sędzia	1946
Kiepsch	Józef	podporucznik	asesor/p.o. sędzia/sędzia	1952–1955
Kolakowski	Zenon	podporucznik	aplikant/asesor z prawem przewodniczenia w rozprawach	1951–1953
Kotkowski	Edward	major	szef sądu	1949–1950
Kruszka	Andrzej	podporucznik/porucznik/kapitan/major	sekretarz/asesor/sędzia/zastępca szefa sądu	1946–1955 (z przerwami)
Lach	Eugeniusz	major	sędzia	1947–1951
Leszczar	Ignacy	porucznik	sędzia	1946–1947
Makowicz	Andrzej	major	szef sądu	1954–1955
Ostrowski	Gotfryd	podpułkownik	zastępca szefa sądu	1952–1954
Piotrowski	Dionizy	porucznik	asesor z prawem przewodniczenia w rozprawach	1953–1955
Radwański	Jan	major/podpułkownik	szef sądu	1950–1954

Ratajczak	Karol	porucznik	sędzia	marzec 1949 (delegowany z WSO w Poznaniu)
Słowik	Adolf	kapitan	sędzia	1946–1947
Szeliński	Franciszek	major	zastępca szefa sądu	1946
Tasiemski	Kazimierz	major	zastępca szefa sądu	1946–1948
Waszkiewicz	Józef	kapitan	sędzia	1947–1949
Zaborowski	Jan	kapitan/major	zastępca szefa sądu/szef sądu	1946–1948
Zdrojewski	Edmund	porucznik/kapitan	sędzia	1953–1955

Źródło: Zestawienie własne opracowane na podstawie rozkazów dziennych i wewnętrznych, teczek spraw personalnych oraz sprawozdań z działalności WSR w Poznaniu z lat 1946–1955.

ANEKS nr 2

Struktura organizacyjna WSR w Poznaniu według stanu na styczeń 1952 r.¹

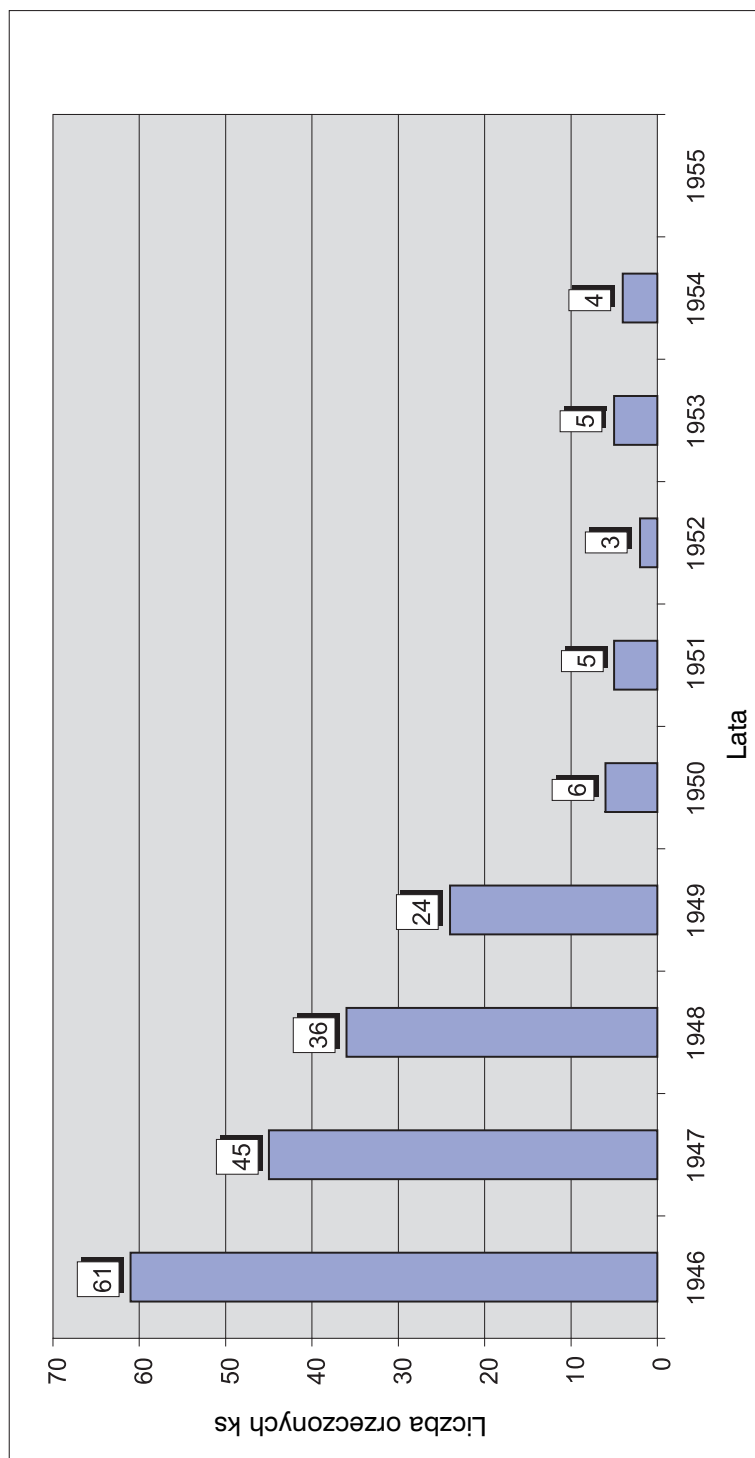
* W kancelarii sędziów: do mjr. M. Doerffera przydzielono Urszulę Kaczmarek; do mjr. A. Borowskiego przydzielono sekretarza por. Jerzego Piaskowskiego; do kpt. Andrzeja Kruszki i por. Antoniego Cieślaka przydzielono st. sierż. Zbigniewa Szczygła.

¹ Strukturę organizacyjną utworzono na podstawie jednego zachowanego rozkazu organizacyjnego WSR w Poznaniu z 18 stycznia 1952 r. (AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/21, Rozkaz organizacyjny nr 01/52, k. 1-3).

ANEKS nr 3

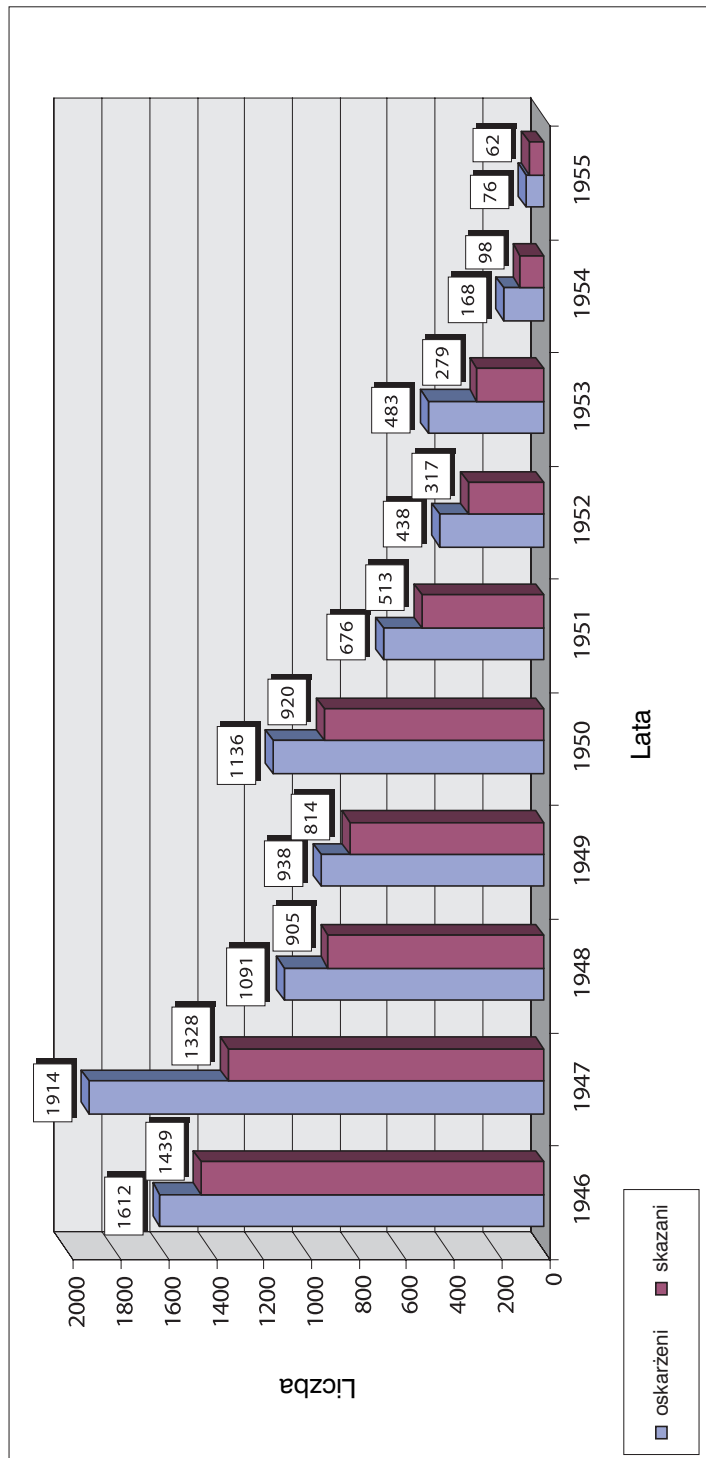
Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu

Źródło: Obliczenia własne na podstawie listy skazanych na karę śmierci przez WSR w Poznaniu w latach 1946–1955 opracowanej przez pracowników Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej IPN w Poznaniu (pełna lista skazanych dostępna jest na stronie internetowej www.ipn.gov.pl).

ANEKS nr 4

Stosunek liczbowy osób oskarżonych do skazanych przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Poznaniu w latach 1946–1955

Źródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdań statystycznych za lata 1946–1954 (AIPN Po, WSR w Poznaniu, 398/1; 398/4; 398/8; 398/11; 398/13; 398/16; 398/19; 398/23; 398/24; 398/29) oraz repertoriów sądowych za lata 1946–1955 (*ibidem*, Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Poznaniu, 3/159; 3/160; 3/161; 3/162; 3/163; 3/164; 3/165; 3/166; 3/167; 3/168; 3/169).